

باسمه تعالی

احکام نماز

برگرفته از جلد اول رساله آموزشی

احکام و مسائل شرعی مطابق با فتاوی حضرت آیت الله العظمی خامنه ای مدظله العالی

اقسام نمازها

❖ نمازهای واجب و مستحب

نمازهای واجب:

نمازهای یومیه

نماز طواف خانه‌ی خدا که پس از طواف خانه‌ی کعبه گزارده می‌شود.

نماز آیات که در هنگام پدید آمدن خورشید و ماه گرفتگی و زلزله و امثال آنها خوانده می‌شود.

نماز میت که بر مرده خوانده می‌شود.

نماز قضای پدر و مادر که بر پسر بزرگتر واجب است.

نمازی که به واسطه‌ی نذر و عهد و قسم یا به واسطه‌ی اجاره واجب شده است.

نمازهای مستحب، مثل نافله‌های شبانه روزی.

توجه:

❖ نمازهای مستحبی بسیار است و آنها را «نافله» گویند و از میان نمازهای نافله، نافله‌های شبانه‌روزی بیشتر سفارش شده است.

❖ نوافل یومیه

۱. با هر یک از نمازهای پنجگانه‌ی شبانه‌روزی یک نماز مستحبی هست که آن را نافله‌ی آن نماز گویند. خواندن این نافله‌ها بسیار مهم است و ثواب و اجر زیاد برای آن ذکر شده است. علاوه بر اینها مستحب است در ثلث آخر شب، نافله‌ی شب بخواند. این نماز هم دارای خواص معنوی بسیار است و شایسته است بر آن مواظبت شود.

۲. نافله‌های شبانه‌روزی

۱. نافله‌ی ظهر: هشت رکعت قبل از نماز ظهر.

۲. نافله‌ی عصر: هشت رکعت قبل از نماز عصر.

۳. نافله‌ی مغرب: چهار رکعت بعد از نماز مغرب.

۴. نافله‌ی عشا: دو رکعت بعد از نماز عشا که نشسته خوانده می‌شود.

۵. نافله صبح: دو رکعت قبل از نماز صبح.

۶. نافله‌ی شب: یازده رکعت از نصف شب تا اذان صبح و بهتر در ثلث آخر شب.

توجه:

❖ چون دو رکعت نافله‌ی عشا، یک رکعت حساب می‌شود، مجموع نافله‌های شبانه‌روزی سی و چهار رکعت (دو برابر تعداد رکعت‌های نمازهای واجب) خواهد بود.

۳. خواندن نافله‌ی ظهر و عصر پس از ادای نماز ظهر و عصر و در وقت نافله بنابر احتیاط (واجب) باید به قصد قربت^۱ الی الله، بدون قصد ادا و قضا به جا آورده شود.

۴. نماز شب یازده رکعت است. هشت رکعت آن که به صورت دو رکعتی دو رکعتی خوانده می‌شود نماز شب نام دارد، و دو رکعت آن نماز شفع است که مانند نماز صبح خوانده می‌شود، و یک رکعت هم نماز وتر نام دارد که در قنوت آن استغفار و دعا برای مؤمنین و طلب حاجات از خداوند منان به ترتیبی که در کتاب‌های ادعیه ذکر شده،

مستحب است.

۵. در نماز شب، سوره و استغفار و دعا به عنوان جزئیت شرط نیست، بلکه کافی است که در هر رکعت بعد از نیت و تکبیرة الاحرام، سوره‌ی حمد قرائت شود و اگر خواست بعد از قرائت حمد، یک سوره از سوره‌های قرآنی را هم قرائت کند و رکوع و سجود و ذکر آنها و تشهد و سلام به‌جا آورد.

۶. در نماز شب، در تاریکی خواندن و مخفی کردن از دیگران شرط نیست، اما ریا هم در آن جایز نیست.

توجه:

✦ نافله‌ها را باید دو رکعت دو رکعت خواند، مگر نماز وتر را که یک رکعت است، بنابراین خواندن نماز شب به

صورت دو نماز چهار رکعتی و یک رکعتی و یک نماز وتر صحیح نیست.

✦ نافله‌ها را می‌تواند نشسته بخواند، ولی ایستاده بهتر است.

✦ در سفر، نافله‌های ظهر و عصر و عشا ساقط است و نباید خوانده شود.

✦ هر یک از نافله‌های شبانه‌روزی، دارای وقت معینی است که در رساله‌های مفصل ذکر شده است

✦ مقدار پوشش در نماز

۱. مرد باید در حال نماز عورتین خود را بپوشاند، هر چند کسی او را نمی‌بیند و بهتر است از ناف تا زانو را بپوشاند.

۲. زن باید در موقع نماز تمام بدن و موی خود را با پوششی که کاملاً بدن را می‌پوشاند بپوشاند، ولی پوشاندن صورت به مقداری که شستن آن در وضو واجب است و دستها تا مچ و پاها تا مفصل ساق لازم نیست.

توجه:

✦ از آنجا که چانه، جزیی از صورت است، لذا لازم نیست در نماز آن را بپوشاند، ولی پوشاندن قسمت پایین چانه

واجب است.

✦ پوشاندن پاها تا مفصل ساق در صورتی که نامحرم حاضر باشد واجب است.

✦ هرگاه در بین نماز متوجه شود که مقداری از موهایش پیدا است و فوراً آن را بپوشاند نمازش صحیح است مگر زمانی که ظاهر شدن مو عمدی باشد.

✦ اگر نمازگزار بعد از نماز بفهمد که در نماز پوشش واجب را نداشته، نمازش درست است.

✦ شرایط لباس نمازگزار

(الف) پاک باشد.

(ب) غصبی نباشد (مباح باشد)

(ج) از اجزای مردار نباشد.

(د) از حیوان حرام گوشت نباشد.

(ه) طلا بافت نباشد.

(و) از ابریشم خالص نباشد.

توجه:

شرط پنجم و ششم اختصاص به لباس مردان دارد.

الف) پاک باشد

۱. لباس نمازگزار باید پاک باشد.

کسی که نمی‌داند نماز با بدن و لباس نجس، باطل است اگر با بدن یا لباس نجس نماز بخواند نمازش باطل می‌باشد.

۳. اگر نداند که بدن یا لباسش نجس است و بعد از نماز بفهمد نجس بوده است، نماز او صحیح است، ولی اگر قبلاً نجاست آن را می‌دانسته و فراموش کرده و با آن نماز خوانده، نمازش باطل است.

۴. اگر در بین نماز متوجه شود که لباس یا بدنش نجس است، اگر بداند نجاست از قبل از نماز بوده یا مقداری از نماز را با نجاست انجام داده است و وقت هم وسعت داشته باشد نماز باطل است، ولی اگر وقت تنگ باشد چنانچه برای وی، ازالهی نجاست از بدن یا درآوردن لباس نجس بدون ارتکاب عملی که منافات با نماز دارد ممکن باشد باید نجاست بدن را بر طرف یا لباس نجس را از خود دور کند و نماز خود را تکمیل نماید، و چنانچه برطرف کردن نجاست با حفظ حالت نماز برای او امکان ندارد و در صورتی که نتواند، به حالت عریان نماز بخواند با همان وضعیت نماز را تمام کند.

۵. اگر لباس نجس را آب بکشد و یقین کند که پاک شده است و با آن نماز بخواند، و بعد از نماز بفهمد پاک نشده، نمازش صحیح است، ولی برای نمازهای بعدی باید لباس را تطهیر کند.

۶. لباسی که نجس بودن آن مشکوک است محکوم به طهارت بوده و نماز خواندن با آن صحیح است، بنابراین نماز در لباسهای معطر به عطرهایی که حاوی الکل است و نمی‌دانیم آن عطرها نجس است اشکال ندارد. همچنین شخصی که به علت اضطرار، مجبور به تطهیر مخرج بول با سنگ یا چوب و یا هر چیز دیگری می‌شود و هنگامی که به منزل مراجعت می‌کند آن را با آب تطهیر می‌نماید، اگر نداند لباسش با رطوبت بول نجس شده است لازم نیست موقع نماز آن را عوض کرده یا تطهیر نماید.

ب) غصبی نباشد

۱. لباس نمازگزار باید مباح باشد (غصبی نباشد)

۲. اگر نداند یا فراموش کند که لباس او غصبی است و با آن نماز بخواند، نمازش صحیح است، همچنین اگر نداند پوشیدن لباس غصبی حرام است.

۳. اگر با عین مالی که خمس یا زکات آن را نداده است، لباس بخرد نماز خواندن در آن لباس باطل است.

ج) از اجزای مردار نباشد

۱. لباس نمازگزار باید از اجزای حیوان مرده‌یی که دارای خون جهنده است نباشد، و احتیاط واجب آن است که از اجزای مرداری که دارای خون جهنده نیست نیز نباشد.

۲. هرگاه قطعه‌یی از مردار همراه نمازگزار باشد، بنا بر احتیاط (واجب) نمازش باطل است، ولی در صورتی که از چیزهایی که دارای روح نیست، مانند مو و پشم و شاخ و استخوان باشد و حیوان هم در اصل حلال‌گوشت باشد، نماز باطل نیست.

۳. حیوانی که تذکیه‌ی آن مشکوک است، از این نظر که نمی‌توان گوشت آنرا خورد و در پوست آن نماز خواند در حکم میت است، ولی از نظر طهارت و نجاست، حکم میت را ندارد و پاک است، و نمازهای گذشته اگر با جهل به این حکم، انجام گرفته است، محکوم به صحت است، بنابراین چرم طبیعی که نمی‌دانیم از حیوانی است که شرعاً تذکیه شده یا خیر نجس نیست ولی نماز با آن باطل است.

د) از حیوان حرام گوشت نباشد

۱. لباس نمازگزار باید از حیوان حرام گوشت نباشد، و اگر مویی از آن هم به لباس یا بدن نمازگزار چسبیده باشد نماز او باطل است.

۲. اگر آب دهان یا بینی یا رطوبت دیگری از حیوان حرام گوشت، مانند گربه بر بدن یا لباس نمازگزار باشد، نماز باطل است، مگر این که خشک شده و عین آن بر طرف شده باشد، بنابراین اگر فضله‌ی پرندگان حرام گوشت بر روی بدن یا لباس باشد، نماز با آن باطل است، ولی اگر خشک شده و از لباس یا بدن زدوده شده باشد نماز صحیح است.

۳. مو و عرق و آب دهان انسان و موم غسل و مروارید و صدف اگر بر لباس و بدن نمازگزار باشد، نمازش اشکال ندارد.

۴. اگر شک داشته باشد که لباسی از حیوان حلال گوشت است یا حرام گوشت، نماز خواندن با آن بی اشکال است.

ه) طلا بافت نباشد

۱. پوشیدن لباس زربفت برای مردان حرام و نماز با آن باطل است، ولی برای زنان در همه حال بی اشکال است.

۲. آویختن زنجیر طلا و به دست کردن انگشتر طلا و بستن ساعت مچی طلا برای مردان حرام است و بنا بر احتیاط واجب نماز با آن باطل است.

توجه:

✦ ملاک حرمت استفاده از طلا برای پوشیدن یا به گردن آویختن توسط مردان، صدق زینت نیست، بلکه استفاده از آن به هر صورت و به هر قصدی حرام است، هر چند انگشتر، حلقه، گردنبند و مانند آن باشد و از نظر عموم علامت آغاز زندگی زناشویی فرد به حساب آید نه زینت، و هر چند از دید دیگران مخفی باشد، ولی استفاده از آن برای جراحی استخوان و دندانسازی اشکال ندارد.

✦ در حرمت پوشیدن طلا برای مردان، فرقی نیست بین آن که مدت کم باشد، مثل لحظه‌ی عقد یا زیاد.

✦ اگر چیزی که طلای سفید نامیده می‌شود همان طلای زرد است که بر اثر مخلوط کردن ماده‌ی، رنگ آن سفید شده حکم طلای زرد را دارد، ولی اگر عنصر طلا در آن به قدری کم است که عرفاً به آن طلا نمی‌گویند مانع ندارد.

✦ پلاتین، طلا نیست و حکم آن را ندارد، از این رو استفاده از آن اشکال ندارد.

ز) از ابریشم خالص نباشد

لباس مرد نمازگزار حتی چیزهایی مانند عرقچین و جوراب و آستر لباس و امثال آن باید از ابریشم خالص نباشد. در غیر نماز هم پوشیدن آن برای مرد حرام است، ولی دستمال ابریشمی و مانند آن اگر در جیب مرد باشد اشکال ندارد و نماز را باطل نمی‌کند.

✦ مواردی که لازم نیست بدن یا لباس نمازگزار پاک باشد

(الف) آن که به واسطه‌ی زخم یا جراحت یا دمل، لباس یا بدن به خون آلوده شده باشد.

(ب) آن که خون موجود در لباس یا بدن کمتر از درهم (بند انگشت اشاره) باشد.

(ج) آن که لباسهای کوچک نمازگزار، مانند جوراب که با آنها نمی‌توان عورت را پوشاند نجس باشد.

(د) آن که ناچار است با بدن یا لباس نجس نماز بخواند.

الف) آن که به واسطه‌ی زخم یا جراحت یا دمل، لباس یا بدن به خون آلوده شده باشد

۱. اگر در بدن یا لباس نمازگزار، خون یا جراحت یا دمل باشد، چنانچه طوری است که آب کشیدن بدن یا لباس یا عوض کردن لباس معمولاً یا برای این شخص، سخت است، تا وقتی که زخم یا جراحت یا دمل خوب نشده است می‌تواند با آن خون نماز بخواند. همینطور است چرکی که با خون بیرون می‌آید یا دوایی که روی زخم می‌گذارند و نجس می‌شود.

۲. خون بریدگی‌ها و زخم‌هایی که به زودی خوب می‌شود و شستن آنها آسان است، این حکم را ندارد (یعنی اگر در بدن یا لباس نمازگزار باشد، نماز او باطل است)

ب) آن که خون موجود در لباس یا بدن کمتر از درهم (بند انگشت اشاره) باشد

۱. اگر بدن یا لباس نمازگزار به خون- غیر از آنچه در مورد قبل ذکر شد- آلوده باشد، در صورتی که مقدار آن کمتر از بند انگشت سبابه باشد نماز با آن اشکال ندارد، ولی با بیش از آن اشکال دارد.

۲. شرایط خون کمتر از درهم:

■ خون حیض نباشد که اگر اندکی هم از آن بر بدن یا لباس نمازگزار باشد نمازش باطل است، و بنا بر احتیاط واجب خون نفاس و استحاضه نیز همین حکم را دارد.

■ خون حیوانهای نجس العین (سگ و خوک و کافر) و حرام گوشت و مردار نباشد.

■ رطوبتی از خارج به آن نرسیده باشد مگر در صورتی که رطوبت با خون مخلوط و در آن مستهلک شود و مجموع آنها هم بیش از اندازهی مُجاز (بند انگشت) نشود که در این صورت، نماز با آن صحیح است و در غیر این صورت نماز با آن بنا بر احتیاط واجب اشکال دارد.

۳. اگر بدن یا لباس خونی نشود، ولی به واسطه‌ی رسیدن به خون، نجس شود، نمی‌شود با آن نماز خواند.

ج) آن که لباسهای کوچک نمازگزار، مانند جوراب که با آنها نمی‌توان عورت را پوشاند نجس باشد

۱. اگر لباس‌های کوچک نمازگزار، مانند جوراب و دستکش و عرقچین که با آنها نمی‌توان عورت را پوشانید، و نیز انگشتر و دستبند و امثال آن با نجاستی تماس پیدا کند و نجس شود نماز خواندن با آن اشکال ندارد.

۲. اشیایی از قبیل دستمال و کلید و کیف و چاقو که همراه انسان است اگر نجس باشد، در صورتی که نتوان عورت را با آن پوشاند، نماز اشکال ندارد.

د) آن که ناچار است با بدن یا لباس نجس نماز بخواند

کسی که به خاطر سرما یا نداشتن آب و امثال اینها ناچار شود که با بدن یا لباس نجس نماز بخواند، نماز او درست است.

شرایط مکان نمازگزار:

۱. مباح باشد. (یعنی غصبی نباشد)

۲. بی حرکت باشد.

۳. از جاهایی نباشد که توقف در آن حرام است.

۴. جلوتر از قبر پیغمبر(ص) و امام(ع) نایستد.

۵. محل سجده‌ی نمازگزار پاک باشد.

۶. موجب نجاست لباس و بدن نمازگزار نشود.

۷. میان‌زن و مرد در حال نماز بنا بر احتیاط واجب حداقل یک وجب فاصله باشد.

۸. مسطح باشد.

۱. مباح باشد

- الف) مکان نماز باید غصبی نباشد. نماز در جای غصبی هر چند که بر روی فرش و تخت غیر غصبی باشد، باطل است.
- ب) اگر در جایی که نمی‌داند یا فراموش کرده غصبی است نماز بخواند، نماز او صحیح است. همچنین اگر نداند تصرف در جای غصبی حرام است.
- ج) کسی که با دیگری در ملکی شریک است در صورتی که سهم هر یک از دیگری جدا نباشد، نمی‌تواند بدون رضایت شریکش در آن ملک نماز بخواند.

توجه:

- ❖ زمینی که قبلاً وقف بوده و دولت آن را تصرف نموده و در آن مدرسه ساخته است، اگر احتمال قابل توجهی داده شود که تصرف مذکور مجوز شرعی داشته است، نماز خواندن در آن مکان اشکال ندارد. همچنین زمین بعضی از مدارس که از صاحبان آن بدون رضایت آنها گرفته شده است، اگر احتمال قابل توجهی داده شود که مسؤول ذریبط به استناد و مجوز قانونی و شرعی اقدام به احداث مدارس در آن اراضی نمود نماز خواندن در آن اشکال ندارد.
- ❖ شخصی که در یک خانه‌ی دولتی زندگی می‌کند که مدت سکونت وی در آن به پایان رسیده و حکم تخلیه نیز به او ابلاغ شده است، اگر از طرف مسؤولین ذریبط، مجاز به استفاده از آن خانه بعد از مهلت مقرر نباشد، تصرفات او (و از جمله نماز خواندن) در آن حکم غضب را دارد.
- ❖ نماز خواندن و تصرفات دیگر در اداره‌یی که در گذشته قبرستان بوده اشکال ندارد، مگر این که از طریق شرعی ثابت شود زمینی که ساختمان مذکور در آن ایجاد شده، وقف برای دفن اموات بوده و به طریق غیر شرعی تصرف گردیده و در آن ساختمان سازی شده است.
- ❖ نماز خواندن در پارک‌های فعلی و غیر آن اشکال ندارد، و به صرف احتمال غضب و این که مالکیت زمین‌های پارکها مشخص نیست توجهی نمی‌شود.
- ❖ زمینی که صاحب آن راضی به تملک آن توسط دولت نیست و عدم رضایت خود را نسبت به اقامه‌ی نماز و مانند آن در زمین مذکور اعلام نموده است، اگر گرفتن زمین از مالک شرعی آن طبق قانونی که توسط مجلس شورای اسلامی وضع و به تأیید شورای نگهبان رسیده است انجام شده باشد، نماز خواندن و تصرفات دیگر در آن مکان اشکال ندارد.
- ❖ شرکت‌ها و مؤسسه‌هایی که امروزه در اختیار دولت قرار دارد و توسط دادگاه شرع از صاحبان آنها مصادره شده است، اگر احتمال داده می‌شود که قاضی صادرکننده‌ی حکم مصادره، با صلاحیت قانونی و بر اساس موازین شرعی و قانونی، اقدام به صدور حکم کرده است، عمل او شرعاً محکوم به صحت است، و بنابراین نماز خواندن و تصرفات دیگر در آن مکان جایز است و حکم غضب بر آن منطبق نیست.
- ❖ مکان‌هایی که دولت ظالم آنها را تصرف می‌کند، در صورت علم به غضب، احکام و آثار مغضوب بر آنها مترتب است، (بنابراین نماز خواندن در آن جایز نیست)

۲. بی حرکت باشد

مکان نمازگزار باید بی حرکت باشد یعنی طوری باشد که شخص نمازگزار بتواند با آرامش بدن و بدون تکان، نماز

بخواند، بنابراین نماز در جاهایی که بی اختیار تکان می‌خورد، مانند خودرو و یا بعضی تخت‌های فتری و امثال آن صحیح نیست، مگر هنگامی که به خاطر تنگی وقت و غیر آن مجبور باشد در چنان مکانی نماز بخواند.

توجه:

✦ بر مسافرانی که با اتوبوس‌های بین شهری سفر می‌کنند واجب است که در صورت خوف از فوت نماز، از راننده بخواهند که اتوبوس را در مکان مناسبی متوقف نماید، و بر راننده اجابت درخواست آنان واجب است، و اگر به علت عذر مقبول و یا بدون دلیل از توقف اتوبوس خودداری کند، در این صورت، تکلیف مسافران اگر خوف فوت وقت داشته باشند، این است که نماز را در اتوبوس در همان حال حرکت بخوانند و تا آنجا که امکان دارد جهت قبله، قیام، رکوع و سجود را رعایت کنند.

✦ بر کسانی که با قایق به مأموریت فرستاده می‌شوند و وقت نماز آنها می‌رسد، به طوری که اگر در همان زمان، نماز نخوانند، بعد از آن نمی‌توانند نماز خود را داخل وقت بخوانند واجب است که نماز را در وقت آن به هر صورتی که ممکن است، ولو در داخل همان قایق بخوانند.

✦ ۳. از جاهایی نباشد که توقف در آن حرام است

مکان نمازگزار باید از جاهایی نباشد که توقف در آن حرام است، مانند جایی که جان انسان در خطر جدی است، و نیز جاهایی نباشد که ایستادن یا نشستن بر روی آن حرام است، مانند فرشی که نام خدا، یا آیات قرآنی بر همه جای آن نقش بسته است.

✦ ۴. جلوتر از قبر پیغمبر (ص) و امام (ع) نایستد

نمازگزار باید در هنگام نماز جلوتر از قبر پیغمبر (ص) و امام (ع) نایستد، ولی مساوی قبر اشکال ندارد.

✦ ۵. محل سجده‌ی نمازگزار پاک باشد

محل سجده‌ی نمازگزار باید پاک باشد، ولی اگر مکان نمازگزار به غیر از جایی که پیشانی را بر آن می‌گذارد، نجس باشد اشکالی ندارد و نماز صحیح است.

✦ ۶. موجب نجاست لباس و بدن نمازگزار نشود

مکان نمازگزار، اگر نجس است طوری تر نباشد که به بدن یا لباس او سرایت کند، بنابراین اگر مکان نمازگزار نجس باشد، ولی نجاست آن به لباس یا بدن وی سرایت نکند و محل سجده هم پاک باشد نماز خواندن در آن مکان اشکال ندارد.

✦ ۷. میان زن و مرد در حال نماز بنا بر احتیاط واجب حداقل یک وجب فاصله باشد

بنا بر احتیاط واجب باید میان زن و مرد در حال نماز حداقل یک وجب فاصله باشد، و در این صورت اگر زن و مرد محاذی یکدیگر بایستند یا زن جلوتر از مرد بایستد، نماز هر دو صحیح است.

✦ ۸. مسطح باشد

لازم است که جای پیشانی نمازگزار از جای زانوها و سر انگشتان پای او، بیش از چهار انگشت بسته بلندتر و یا پست‌تر نباشد.

✦ دو نکته در ارتباط با مکان نمازگزار

به جا آوردن نماز واجب در داخل خانه‌ی کعبه مکروه است، ولی احتیاط واجب آن است که بر بام کعبه نماز نخواند. ■ نماز خواندن بر سجاده‌یی که شکلهایی روی آن رسم شده و یا بر مهری که دارای نقش است فی نفسه اشکال ندارد،

ولی اگر به گونه‌یی باشد که بهانه به دست کسانی دهد که تهمت به شیعه می‌زنند، تولید آن و نماز خواندن بر آن جایز نیست، و همچنین اگر موجب تفرق حواس و از بین رفتن حضور قلب در نماز شود کراهت دارد.

❖ احکام قبله

۱. مسلمان باید نماز را رو به سمت کعبه بگذارد که به این اعتبار به آن «قبله» می‌گویند. البته برای کسانی که از آن دورند محاذات حقیقی میسر نیست، و همین اندازه که بگویند رو به قبله نماز می‌خواند، کافی است.

توجه:

❖ ملاک رو به قبله بودن این است که انسان از سطح کره‌ی زمین به طرف بیت عتیق (کعبه) باشد یعنی از طرف سطح زمین رو به طرف کعبه که روی زمین در مکه‌ی مکرمه ساخته شده است بایستد، بنابراین اگر انسان در یک نقطه‌یی از کره‌ی زمین باشد که اگر خطوط مستقیمی از چهار جهت آن مکان بر سطح کره‌ی زمین به طرف مکه ترسیم شود از نظر مسافت با هم مساوی باشند مخیر است برای قبله به هر طرف که خواست بایستد و نماز بخواند، ولی اگر مسافت خطوط در بعضی از جهت‌ها کمتر و کوتاهتر باشد به مقداری که با آن، صدق عرفی رو به قبله بودن اختلاف پیدا کند بر انسان واجب است جهت کوتاهتر را انتخاب کند.

❖ نمازهای مستحبی را می‌توان در حال راه رفتن یا سواری خواند، و در این صورت لازم نیست نماز را رو به قبله به جا آورد.

۲. نمازگزار باید به جهت قبله یقین و اطمینان پیدا کند، چه از راه قبله‌نمای صحیح و معتبر و چه از راه آفتاب و ستارگان (برای کسی که آشنا به استفاده از آنها است) و چه از راه‌های دیگر، و اگر نتوانست اطمینان پیدا کند به هر طرف که گمان بیشتر می‌یابد، نماز بخواند.

۳. کسی که هیچ راهی برای یافتن جهت قبله ندارد و گمانش هم به هیچ طرف نمی‌رود بنا بر احتیاط (واجب) باید به چهار طرف نماز بخواند، و اگر برای چهار نماز وقت ندارد به هر اندازه که وقت دارد، نماز بخواند.

۴. کسی که یقین به قبله ندارد در بقیه‌ی کارهایی که باید رو به قبله انجام شود، مانند ذبح حیوانات و غیره، باید به گمان خود عمل کند و اگر به هیچ طرف گمان بیشتر ندارد، به هر طرف انجام دهد صحیح است.

توجه:

❖ اعتماد بر شاخص یا قبله نما در تعیین جهت قبله، در صورتی که موجب اطمینان برای مکلف شود، صحیح است و باید طبق آن عمل گردد، و در غیر این صورت می‌توان بر اساس محراب مساجد و قبور مسلمین جهت قبله را تشخیص داد.

منظور از به کارگیری شاخص در تشخیص قبله این است که در روزهای چهارم خرداد و بیست و ششم تیر ماه (یعنی در روز بیست و پنجم ماه پنجم و هفدهم ماه هفتم از سال میلادی) چنانچه هنگام ظهر به افق مکه که آفتاب به طور عمودی بر کعبه می‌تابد (همان زمانی که صدای اذان مکه بلند می‌شود) شاخصی از قبیل قطعه چوب صاف یا میله و مانند آن در زمین هموار به طور عمودی فرو کنیم، جهتی که سایه‌ی شاخص نشان می‌دهد جهت قبله خواهد بود (یعنی جهت قبله در امتداد سایه در طرفی از شاخص است که سایه ندارد)

❖ اهمیت نمازهای یومیه

۱. نمازهای روزانه‌یی که در پنج نوبت خوانده می‌شود از واجبات بسیار مهم شریعت اسلامی بوده و بلکه ستون دین

است، و ترک یا سبک شمردن آن شرعاً حرام و موجب استحقاق عقاب است.

۲. نماز در هیچ حالی ترک نمی‌شود حتی در حال جنگ، بنابراین رزمندگانی که در جبهه به علت شدت درگیری قادر بر قرائت فاتحه یا سجده یا رکوع نباشند، باید به هر نحوی که برایش امکان دارد نماز بخوانند، و اگر قادر بر انجام رکوع و سجده نیست، ایما و اشاره به جای رکوع و سجود کافی است.

❖ تعداد نمازهای یومیه

نمازهای واجب یومیه

۱. نماز صبح: دو رکعت.
۲. نماز ظهر: چهار رکعت.
۳. نماز عصر: چهار رکعت.
۴. نماز مغرب: سه رکعت.
۵. نماز عشا: چهار رکعت.

توجه:

❖ در سفر، نمازهای چهار رکعتی (ظهر و عصر و عشا) دو رکعت خوانده می‌شود، خصوصیات و احکام آن خواهد آمد ان شاء الله تعالی.

❖ اوقات نمازهای یومیه

■ وقت نماز صبح

۱. وقت نماز صبح از هنگام طلوع فجر تا طلوع آفتاب است.
۲. معیار شرعی در مورد وقت نماز صبح، فجر صادق است (نه کاذب)، و احراز آن موکول به تشخیص مکلف است.
۳. فرقی بین شبهای مهتابی و غیر مهتابی در طلوع فجر (وقت فریضه‌ی صبح) نیست، هر چند احتیاط در این زمینه خوب است.
۴. مقتضی است که مؤمنین محترم «ایدهم الله تعالی» جهت رعایت احتیاط در مورد وقت نماز صبح، حدود پنج الی شش دقیقه بعد از اذان صبح از رسانه‌ها شروع به ادای فریضه‌ی صبح نمایند.
۵. ملاک طلوع خورشید (پایان وقت نماز صبح) دیدن آن در افق مکان نمازگزار است نه رسیدن نور آن بر زمین.

■ وقت نماز ظهر

وقت نماز ظهر از اول ظهر (یعنی هنگامی که سایه‌ی هر چیزی پس از آن که بر اثر بالا آمدن آفتاب کاملاً کوتاه شد مجدداً به طرف مشرق شروع به زیاد شدن کند) است تا هنگامی که فقط به قدر نماز عصر تا غروب آفتاب وقت باقی مانده است.

■ وقت نماز عصر

وقت نماز عصر از هنگامی است که به قدر خواندن نماز ظهر، از ظهر گذشته تا غروب آفتاب.

■ وقت نماز مغرب

وقت نماز مغرب از هنگامی است که سرخی بعد از غروب آفتاب که از طرف مشرق بالا می‌آید زائل شود تا هنگامی که فقط به قدر نماز عشا تا نیمه شب مانده است.

توجه:

✦ فاصله‌ی زمانی بین غروب خورشید و زوال حمزه‌ی مشرقیه (از بین رفتن سرخی طرف مشرق بعد از غروب آفتاب) با اختلاف فصل‌های سال تفاوت می‌کند.

■ وقت نماز عشا

وقت نماز عشا از هنگامی است که به قدر خواندن نماز مغرب از اول وقت گذشته است تا نیمه شب.

توجه:

✦ احتیاط (واجب) آن است که برای نماز مغرب و عشا و مانند اینها شب را از اول غروب تا اذان صبح حساب کنند، بنابراین تقریباً یازده ساعت و یک ربع بعد از ظهر شرعی آخر وقت نماز مغرب و عشا است.

✦ احکام اوقات نماز

■ راههای شناخت وقت نماز

۱. خود انسان یقین یا اطمینان کند که وقت داخل شده است.

۲. دو مرد عادل خبر دهند که وقت داخل شده است.

۳. مؤذن مورد وثوق و وقت شناس اذان بگوید.

توجه:

✦ تا یکی از راههای شناخت وقت نماز تحقق پیدا نکند ورود در نماز جایز نیست.

✦ اگر یقین کند وقت داخل شده و مشغول نماز شود و در بین نماز شک کند که وقت داخل شده یا نه، نماز او باطل است، ولی اگر در بین نماز یقین داشته باشد که وقت شده و شک کند که آنچه از نماز خوانده در وقت بوده یا نه، نمازش صحیح است.

■ معیار در احراز دخول وقت، حصول اطمینان برای مکلف است، بنابراین:

۱. رسانه‌های گروهی که اوقات شرعی هر روز را یک روز قبل از آن اعلام می‌کنند، اگر برای مکلف اطمینان به دخول وقت بیاورد می‌تواند بر آن اعتماد کند.

۲. هرگاه با شروع اذان، برای مکلف اطمینان حاصل شود که وقت نماز داخل شده است صبر کردن تا پایان اذان لازم نیست، و می‌تواند نماز را شروع کند.

۳. مکلف باید در مورد اوقات نمازهای یومیه همان افق محل سکونت خود را رعایت کند.

۴. صرف یکی بودن مقدار تفاوت بین دو منطقه در طلوع فجر یا زوال آفتاب یا غروب خورشید، مستلزم اتحاد در سایر اوقات نیست، بلکه غالباً مقدار اختلاف بین شهرها در اوقات سه‌گانه با هم تفاوت دارد، مثلاً اگر بین دو استان در وقت ظهر بیست و پنج دقیقه تفاوت است در وقت نماز صبح و مغرب این مقدار تفاوت می‌کند (ممکن است کمتر یا بیشتر از بیست و پنج دقیقه باشد).

۵. کسی که به اندازه‌ی خواندن یک رکعت از نماز وقت دارد، باید نماز را به نیت ادا بخواند، ولی نباید عمداً نماز را تا آن وقت به تأخیر بیندازد، و در صورت شک در این که وقت، لااقل به مقدار یک رکعت باقی است یا خیر، باید نماز را به قصد مافی الذمه به جا آورد.

۶. بعد از داخل شدن وقت دو نماز (ظهر و عصر یا مغرب و عشا) مکلف در خواندن هر دو نماز پشت سر هم به صورت جمع و یا خواندن هر یک در وقت فضیلت خود مخیر است.

۷. مستحب است انسان، نماز را در اول وقت بخواند، و در دستورهای اسلامی در این مورد سفارش مؤکدی شده است، و اگر در اول وقت نتواند، هر چه نماز را نزدیکتر به اول وقت بخواند بهتر است، مگر آن که تأخیر نماز از جهتی بهتر باشد، مانند این که بخواند نماز را به جماعت بخواند.

۸. اگر طلبکار طلب خود را مطالبه می‌کند، در صورتی که انسان توانایی دارد باید اول بدهی خود را بدهد و سپس نماز بخواند، و همچنین است در صورتی که کار واجب فوری دیگری پیش آمد کند. بلی در صورتی که وقت نماز تنگ شده باشد باید اول نماز بخواند.

✦ ترتیب در بین نمازها

۱. نماز ظهر و عصر باید به ترتیب خوانده شود یعنی اول نماز ظهر، بعد نماز عصر. همچنین باید در میان نماز مغرب و عشا نیز ترتیب رعایت شود، و اگر عمداً نماز عصر را پیش از نماز ظهر یا عشا را پیش از نماز مغرب بخواند باطل است.

۲. هرگاه کسی بر اثر اشتباه یا غفلت، نماز دوم را بر اولی مقدم داشته، مثلاً نماز عشا را جلوتر از مغرب خوانده و بعد از تمام شدن نماز متوجه شده نماز او صحیح است.

۳. اگر به نیت نماز ظهر مشغول نماز شود و در بین نماز یادش بیاید که قبلاً نماز ظهر را خوانده است، باید این نماز را بشکند و بعد از آن نماز عصر را بخواند، و همینطور است در نماز مغرب و عشا.

۴. اگر به خیال این که نماز ظهر را خوانده است به نیت نماز عصر مشغول نماز شود و در بین نماز بفهمد که قبلاً نماز ظهر را نخوانده است، در صورتی که در وقت مشترک نماز ظهر و عصر است، باید بلافاصله نیت خود را به نماز ظهر برگرداند و نماز را تمام کند و پس از آن، نماز عصر را به جا آورد، و اگر این اتفاق در وقت مخصوص به نماز ظهر یعنی به قدر چهار رکعت از اول ظهر افتاده باشد احتیاط واجب آن است که نیت را به نماز ظهر برگرداند و نماز را تمام کند ولی بعداً هر دو نماز (ظهر و عصر) را به ترتیب به جا آورد، و همین تکلیف در مورد نماز مغرب و عشا نیز هست.

✦ اذان و اقامه

۱. مستحب است پیش از نمازهای واجب شبانه‌روز، اذان و اقامه بگویند، و این استحباب در مورد نمازهای صبح و مغرب مخصوصاً نماز جماعت، مورد تأکید است، ولی در دیگر نمازهای واجب، مانند نماز آیات اذان و اقامه وارد نشده است.

۲. اذان ۱۸ جمله است به این ترتیب :

«۱. اللَّهُ أَكْبَرُ» چهار مرتبه (یعنی خداوند بزرگتر از آن است که به وصف آید)

«۲. أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» دو مرتبه (یعنی گواهی می‌دهم غیر از خداوند یکتا معبود دیگری نیست)

«۳. أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ» دو مرتبه (یعنی گواهی می‌دهم که محمد(ص) فرستاده‌ی خدا است)

«۴. حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ» دو مرتبه (یعنی بشتاب به سوی نماز)

«۵. حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ» دو مرتبه (یعنی بشتاب به سوی رستگاری)

«۶. حَيَّ عَلَى خَيْرِ الْعَمَلِ» دو مرتبه (یعنی بشتاب به سوی بهترین کارها)

«۷. اللَّهُ أَكْبَرُ» دو مرتبه (یعنی خداوند بزرگتر از آن است که به وصف آید)

«۸. لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» دو مرتبه (یعنی هیچ معبودی جز خداوند یکتا نیست)

۳. اقامه ۱۷ جمله است به این ترتیب که همه چیزش، مانند اذان است جز این که در اول آن فقط دو مرتبه «اللَّهُ أَكْبَرُ» می‌گویند و در آخر آن یک مرتبه «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ»، و بعد از گفتن «حَيَّ عَلَى خَيْرِ الْعَمَلِ» دو مرتبه «قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ» (یعنی نماز بر پا شد) اضافه می‌شود.

چند نکته در ارتباط با اذان و اقامه

- گفتن «أَشْهَدُ أَنْ عَلِيًّا وَلِيُّ اللَّهِ» (یعنی گواهی می‌دهم علی(ع) ولی خدا بر همه‌ی خلق است) جزو اذان و اقامه نیست، ولی به عنوان شعار تشیع خوب و مهم است و باید به قصد قربت مطلقه گفته شود.
- اذان اعلامی (که برای اعلام دخول وقت گفته می‌شود) در اول وقت نمازهای واجب یومیه، و تکرار آن با صدای بلند از طرف شنوندگان از مستحبات شرعی مؤکد است.
- اذان گفتن به صورت دسته جمعی در معابر عمومی، اگر موجب سد معبر و یا اذیت دیگران نشود اشکال ندارد.
- اذان گفتن بر بالای بام به نحو متعارف به خصوص برای نماز صبح اشکال ندارد، هرچند بعضی از همسایگان اعتراض کنند.
- پخش اذان به نحو متعارف برای اعلام داخل شدن وقت نماز صبح به وسیله‌ی بلندگو اشکال ندارد، ولی پخش آیات قرآنی و دعا و غیر آن از بلندگوی مسجد، اگر موجب اذیت همسایگان شود، توجیه شرعی ندارد و بلکه دارای اشکال است.
- اذان زن برای مردان نامحرم کفایت نمیکند و برای مردان محرم محل اشکال است (یعنی اگر مردی که محرم اوست، اذان زن را بشنود به احتیاط واجب اذان از او ساقط نمی‌شود).

🌟 کارهای واجب که نماز از آنها تشکیل شده یا زده چیز است

۱. نیت
۲. تکبیره الاحرام
۳. قیام
۴. قرائت
۵. رکوع
۶. سجده
۷. ذکر
۸. تشهد
۹. سلام
۱۰. ترتیب
۱۱. موالات

توجه:

❖ بعضی از واجبات نماز «رکن» است یعنی اگر در نماز به جا آورده نشود یا بیش از مقدار واجب آورده شود، حتی اگر از روی سهو و فراموشی هم باشد، نماز باطل می‌شود، (ولی واجبات غیر رکنی اگر عمداً کم و زیاد شود نماز باطل می‌شود، اما اگر سهواً باشد نماز صحیح است، مانند قرائت).

❖ ارکان نماز

۱. نیت.
۲. تکبیره الاحرام
۳. قیام (در هنگام تکبیره الاحرام و هنگام رفتن به رکوع).
۴. رکوع.
۵. دو سجده.

❖ ۱. نیت

۱. **معنای نیت و حکم آن:** نیت در نماز واجب است و منظور از آن، قصد انجام نماز معین برای اطاعت از دستور خداوند است.

توجه:

- ❖ نیت که در نماز واجب است همان قصد انجام نماز برای خداست و لازم نیست در دل خود یا به زبان مثلاً بگوید: چهار رکعت نماز ظهر می خوانم قربۀ الی الله.
- ❖ لازم است نمازگزار بداند که چه نمازی می خواند، بنابراین اگر مثلاً نیت چهار رکعت نماز بکند، اما معین نکند که نماز ظهر یا عصر است، نماز او باطل است.
- ❖ انسان باید نماز را به قصد اطاعت از فرمان خداوند عالم به جا آورد، بنابراین اگر برای ریا یعنی تظاهر به دینداری و امثال آن نماز بخواند نماز باطل است، و به طور کلی اگر همه‌ی نماز یا بخشی از آن را به خاطر غیر خدا به جا آورد نماز او باطل است.

۲. عدول از نیت:

■ مواردی که عدول واجب است

- (الف) از نماز عصر به نماز ظهر، قبل از وقت مخصوص عصر در صورتی که در بین نماز متوجه شود که نماز ظهر را نخوانده است.
  - (ب) از نماز عشا به نماز مغرب، قبل از وقت مخصوص عشا اگر در بین نماز عشا متوجه شود که نماز مغرب را نخوانده است و از محل عدول هم تجاوز نکرده باشد.
  - (ج) اگر دو نماز قضایی که در ادای آنها ترتیب معتبر است (مثل نماز قضای ظهر و عصر) بر عهده‌ی او باشد و بر اثر فراموشی قبل از ادای نماز اول به خواندن نماز دوم مشغول شود.
- مواردی که عدول مستحب است
- (الف) از نماز ادا به نماز قضای واجب، در صورتی که بر اثر آن وقت فضیلت ادا فوت نشود.
  - (ب) از نماز واجب به مستحب برای درک ثواب نماز جماعت.
  - (ج) از نماز واجب به نافله در ظهر روز جمعه برای کسی که قرائت سوره‌ی جمعه را فراموش کرده و به جای آن سوره‌ی دیگری را خوانده و به نصف رسیده و یا از آن گذشته است. مستحب است این شخص، از نماز واجب به نافله عدول کند تا بتواند نماز فریضه را با سوره‌ی جمعه به جا آورد.

❖ ۲. تکبیره الاحرام

۱. معنای تکبیره الاحرام و حکم آن

تکبیره الاحرام در نماز واجب است و منظور از آن گفتن «اللهُ أَكْبَرُ» در آغاز نماز است.

توجه:

✦ نگفتن تکبیره الاحرام در اول نماز چه عمدتاً و چه سهواً موجب باطل بودن نماز است. همچنین اگر پس از آن که آن را در اول نماز به طور صحیح ادا کرد بار دیگر با فاصله یا بدون فاصله با همان نیت «اللهُ أَكْبَرُ» بگوید نماز باطل است، و فرقی نیست میان این که زیاد گویی عمدی باشد یا سهوی.

۲. واجبات تکبیره الاحرام:

۱. تکبیره الاحرام را باید طوری بخواند که تلفظ به آن محسوب شود، و نشانه‌ی آن این است که خودش بتواند آنچه را می‌خواند و بر زبان جاری می‌کند - اگر دچار سنگینی گوش یا سر و صدای محیط نیست - بشنود.
۲. تکبیره الاحرام را باید به عربی صحیح بگوید، و اگر ترجمه‌ی فارسی آن را بگوید یا آن را به عربی غلط بگوید - مثلاً های الله را با فتحه بگوید و یا امثال آن - صحیح نیست.

توجه:

- ✦ اگر نمازگزار کیفیت صحیح تلفظ تکبیره الاحرام را نمی‌داند واجب است یاد بگیرد، و اگر قادر به یادگیری نیست و نمیتواند آن را با تلقین دیری به صورت حرف حرف با مراعات موالات عرفی بگوید باید ترجمه آن را بگوید.
۳. هنگام تکبیره الاحرام باید بدن آرام و مستقر باشد، پس اگر عمدتاً و از روی اختیار، تکبیره الاحرام را در حالی بگوید که بدنش حرکت دارد، باطل است.

۳. شک در تکبیره الاحرام:

- اصل تکبیر (یعنی شک دارد که تکبیره الاحرام گفته یا نه):
  - الف) به اذکار قرائت مشغول شده: به شک خود اعتنا نکند و نماز را ادامه دهد.
  - ب) به اذکار قرائت مشغول نشده: باید تکبیر را بگوید.
- صحت تکبیر (یعنی پس از گفتن تکبیره الاحرام شک دارد صحیح گفته یا نه): باید به شک خود اعتنا نکند.

۳. قیام (ایستاده بودن)

۱. اقسام قیام واجب:

■ رکن

الف) قیام هنگام تکبیره الاحرام.

ب) قیام هنگام رفتن به رکوع (متصل به رکوع)

■ غیر رکن

الف) قیام هنگام قرائت.

ب) قیام بعد از رکوع.

۱. کسی که قادر است نماز را ایستاده بخواند و عذری ندارد باید از شروع نماز تا رفتن به رکوع، در حال ایستاده باشد، و نیز واجب است پس از رکوع و پیش از رفتن به سجده بایستد. ترک قیام عمدتاً در این حالات، موجب باطل شدن نماز است.

۲. ایستاده بودن در حال تکبیرة الاحرام و نیز پس از اتمام قرائت و پیش از رفتن به رکوع، رکن است یعنی اگر سهواً و از روی فراموشی هم آن را ترک کند نماز باطل می‌شود.

توجه:

✦ اگر رکوع را فراموش کند و بعد از حمد و سوره بنشیند و در این هنگام یادش بیاید که رکوع نکرده، باید برخیزد و بایستد و از حال ایستاده به رکوع برود، پس اگر بدون برخاستن و ایستادن از همان حال نشسته خود را به حالت خمیدگی رکوع برساند نمازش باطل است.

۲. **واجبات قیام:** نمازگزار در حال قیام باید بدن را حرکت ندهد و به طرفی به طور آشکار خم نشود و به جایی تکیه نکند، مگر این که از روی ناچاری یا سهو و فراموشی باشد.

توجه:

✦ موقعی که انسان در نماز بخواهد کمی جلو یا عقب برود یا بدن را کمی به طرف راست و چپ حرکت دهد، باید ذکری را که به خواندن آن مشغول است در حال این حرکت، قطع کند.

۳. **بعضی از مستحبات قیام:**

۱. بدن را راست نگهدارد.
۲. شانه‌ها را پایین بیندازد.
۳. دستها را روی رانها بگذارد.
۴. انگشتها را به هم بچسباند.
۵. جای سجده را نگاه کند.
۶. سنگینی بدن را به طور مساوی روی دو پا بیندازد.
۷. با خضوع و خشوع باشد.
۸. پاها را پس و پیش نگذارد.

۴. **احکام قیام:**

۱. کسی که در حال نماز قادر بر ایستادن نیست، باید نشسته نماز بخواند ولی اگر می‌تواند به چیزی تکیه دهد و بایستد وظیفه‌ی او نماز ایستاده است.
۲. کسی که قادر بر نماز نشسته نیست، باید خوابیده نماز بخواند، و بنا بر احتیاط واجب باید اگر می‌تواند به پهلو راست بخوابد و صورت و بدن او رو به قبله باشد، وگرنه به پهلو چپ بخوابد، و اگر این گونه هم نمی‌تواند، به پشت بخوابد به طوری که کف پاهای او رو به قبله باشد.
۳. کسی که نشسته نماز می‌خواند، اگر بعد از خواندن حمد و سوره بتواند بایستد و رکوع را به جا آورد باید بایستد و از حال ایستاده به رکوع برود.
۴. کسی که خوابیده نماز می‌خواند اگر بدون حرج و زحمت بتواند درین نماز بنشیند یا بایستد، باید هر مقداری را که می‌تواند نشسته یا ایستاده بخواند. همچنین کسی که نشسته نماز می‌خواند باید هر مقدار که بدون حرج و زحمت برای او ممکن است ایستاده نماز بخواند.
۵. کسی که می‌تواند ایستاده نماز بخواند اگر بترسد که به واسطه‌ی ایستادن، بیماری یا ضرر دیگری به او برسد،

می‌تواند نشسته نماز بخواند، و اگر در نماز نشسته نیز همین ترس باشد می‌تواند خوابیده نماز بخواند

۶. کسی که احتمال می‌دهد در آخر وقت بتواند نماز خود را ایستاده بخواند، بنا بر احتیاط (واجب) باید تا آن هنگام صبر کند، ولی اگر در اول وقت به خاطر عذری نماز خود را نشسته خواند و سپس تا آخر وقت عذر او بر طرف نشد نمازی که خوانده صحیح است و اعاده لازم نیست.

۷. اگر در اول وقت، قادر بر نماز ایستاده نبود و یقین داشت که ناتوانی او از نماز ایستاده، تا آخر وقت ادامه خواهد یافت، ولی قبل از آخر وقت توانست ایستاده نماز بخواند باید نماز را به طور ایستاده اعاده کند.

۴. قرائت

۱. اجزای قرائت:

- در رکعت اول و دوم نمازهای واجب یومیه: حمد و بنا بر احتیاط واجب یک سوره‌ی کامل.
- در رکعت سوم و چهارم نمازهای واجب یومیه: حمد تنها یا یک مرتبه تسبیحات اربعه و بنا بر احتیاط مستحب سه مرتبه.
- ۱. در رکعت اول و دوم نمازهای واجب یومیه، باید بعد از تکبیر الاحرام سوره‌ی حمد و بعد از آن بنا بر احتیاط واجب یک سوره‌ی کامل از قرآن مجید را قرائت کند، و خواندن یک یا چند آیه کافی نیست.
- ۲. در رکعت سوم و چهارم نمازها، مخیر است که حمد تنها (بدون سوره) بخواند یا تسبیحات اربعه یعنی «سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ» بگوید.

۲. احکام قرائت در رکعت اول و دوم:

۱. سوره‌ی «فیل» و «ایلاف» در حکم یک سوره‌اند، و خواندن یکی از آن دو بعد از حمد کافی نیست. همچنین سوره‌ی «والضحی» و «الم نشرح.»»

توجه:

✦ اگر کسی بر اثر جهل به مسأله، در نمازهای خود سوره‌ی فیل یا انشراح را به تنهایی خوانده است، در صورتی که در یادگیری مسأله کوتاهی نکرده باشد نمازهای گذشته‌ی او محکوم به صحت است.

۲. در نمازهای واجب یومیه بعد از قرائت حمد و یک سوره‌ی کامل، قرائت بعضی از آیات به قصد قرآن اشکال ندارد.
۳. اگر وقت نماز تنگ باشد یا بترسد که اگر سوره را بخواند دزد یا درنده یا چیز دیگر به او صدمه می‌زند نباید سوره بخواند.

۴. اگر اشتباهاً سوره را پیش از حمد بخواند و قبل از رفتن به رکوع متوجه اشتباه خود شود، باید بعد از حمد دوباره سوره را بخواند، و اگر در اثنای خواندن سوره متوجه شود باید سوره را رها کند و بعد از خواندن حمد، سوره را از اول بخواند.

۵. اگر حمد و سوره یا یکی از آنها را فراموش کند و بعد از رسیدن به رکوع بفهمد، نمازش صحیح است.
۶. اگر پیش از رفتن به رکوع بفهمد که حمد و سوره یا فقط سوره را نخوانده باید آن را بخواند و به رکوع رود، و اگر بفهمد فقط حمد را نخوانده باید آن را و پس از آن دوباره سوره را بخواند، و نیز اگر خم شده و پیش از رسیدن به حد رکوع بفهمد که حمد یا سوره یا هر دو را نخوانده باید بایستد و به همین دستور عمل کند.
۷. در نماز واجب، خواندن سوره‌های سجده جایز نیست و اگر عمداً یا سهواً یکی از آن سوره‌ها را بخواند تا به آیه‌ی

سجده برسد باید بنا بر احتیاط واجب سجده‌ی تلاوت را به جا آورد و بر خیزد و اگر سوره، تمام نشده آن را تمام کند و نماز را به آخر برساند و سپس نماز را اعاده کند، و اگر قبل از رسیدن به آیه‌ی سجده ملتفت شد احتیاط واجب آن است که سوره را رها کند و سوره دیگری بخواند و نماز را تمام کند و سپس نماز را اعاده نماید.

۸. اگر در اثنای نماز، آیه‌ی سجده را بشنود، نمازش صحیح است و باید پس از شنیدن آیه‌ی سجده، به جای سجده کردن، اشاره به سجده کند.

۹. اگر بعد از حمد شروع به خواندن سوره‌ی «قل هو الله احد» یا سوره‌ی «قل یا ایها الکافرون» کند، نمی‌تواند آن را رها کند و سوره‌ی دیگر بخواند، ولی در نماز جمعه اگر از روی فراموشی به جای سوره‌ی جمعه و منافقین یکی از آن دو سوره را بخواند می‌تواند آن را رها کند و سوره‌ی جمعه و منافقین را بخواند.

۱۰. اگر در نماز غیر از سوره‌ی «قل هو الله احد» و «قل یا ایها الکافرون» سوره‌ی دیگر را بخواند تا وقتی بیش از نصف سوره را نخوانده است می‌تواند آن را رها کند و سوره‌ی دیگر بخواند.

۱۱. اگر مقداری از سوره‌ی را که مشغول خواندن آن است فراموشی کند یا به خاطر تنگی وقت یا جهت دیگری به ناچار نتواند آن را تمام کند باید آن سوره را رها کند و سوره‌ی دیگری بخواند، و در این صورت فرق نیست میان آن که از نصف گذشته یا نگذشته باشد، و یا سوره‌ی که به خواندن آن مشغول است «قل هو الله» و «قل یا ایها الکافرون» یا غیر از آنها باشد.

۱۲. در نمازهای مستحبی، خواندن سوره لازم نیست، اگر چه آن نماز به واسطه‌ی نذر کردن واجب شده باشد، ولی در بعضی نمازهای مستحبی که سوره‌ی مخصوص در آن وارد شده، مثل نماز برای والدین، اگر بخواهد به دستور آن نماز رفتار کرده باشد باید همان سوره را بخواند.

۳. احکام قرائت در رکعت سوم و چهارم:

۱. یکبار گفتن تسبیحات اربعه در رکعت سوم و چهارم نماز کافی است، هر چند احتیاط (مستحب) این است که سه مرتبه گفته شود.

۲. کسی که نمی‌داند تسبیحات اربعه را سه مرتبه گفته یا بیشتر و یا کمتر، چیزی بر او واجب نیست، ولی تا به رکوع نرفته می‌تواند بنا را بر اقل گذاشته و تسبیحات را تکرار نماید تا یقین کند آن را سه مرتبه گفته است.

۳. کسی که عادت دارد در رکعت سوم و چهارم تسبیحات بخواند، اگر تصمیم گرفت حمد بخواند، ولی به خاطر غافل شدن از این تصمیم، بر طبق عادت خود به خواندن تسبیحات مشغول شود نمازش صحیح است، و همینطور اگر عادت به خواندن حمد دارد و تصمیم می‌گیرد تسبیحات بخواند.

۴. اگر شخصی هنگام نماز بر اثر غفلت در رکعت سوم یا چهارم حمد و سوره بخواند و بعد از نماز متوجه شود نمازش صحیح است و نیاز به اعاده ندارد.

۵. اگر نمازگزار در حالی که ایستاده است شک کند که حمد یا تسبیحات را خوانده، باید حمد یا تسبیحات را بخواند، ولی اگر در هنگام گفتن استغفار مستحب، شک کند آیا تسبیحات خوانده یا نه لازم نیست آن را بخواند.

۶. اگر در رکوع رکعت سوم و چهارم شک کند که حمد یا تسبیحات خوانده یا نه، باید به شک خود اعتنا نکند، ولی اگر در هنگام رفتن به رکوع در حالی که هنوز به حد رکوع نرسیده است شک کند، بنا بر احتیاط واجب باید برگردد و حمد یا تسبیحات بخواند.

۴. جهر و اخفات (بلند و آهسته خواندن) در قرائت:

الف) حمد و سوره در رکعت اول و دوم

﴿ نماز صبح و مغرب و عشا

نمازگزار مرد است: باید بلند بخواند.﴾

نمازگزار زن است: می‌تواند بلند یا آهسته بخواند، ولی اگر نامحرم صدایش را می‌شنود بهتر است آهسته بخواند.

﴿ نماز ظهر و عصر: باید آهسته بخواند غیر از «بسم الله»، چه نمازگزار مرد باشد و چه زن.﴾

ب) تسییحات اربعه یا حمد تنها در رکعت سوم و چهارم: باید آهسته بخواند، چه نمازگزار مرد باشد و چه زن، ولی در

صورتی که حمد بخواند می‌تواند در نماز فرادی «بسم الله الرحمن الرحيم» را بلند بگوید، اگر چه احتیاط در آن است

که «بسم الله» را هم آهسته بگوید و در نماز جماعت این احتیاط، واجب است.

۱. واجب است مردان حمد و سوره‌ی نماز صبح و مغرب و عشا را بلند، و حمد و سوره‌ی نماز ظهر و عصر را آهسته

بخوانند و زنان نیز باید حمد و سوره‌ی نماز ظهر و عصر را آهسته بخوانند، اما حمد و سوره‌ی نماز صبح و مغرب و

عشا را می‌توانند بلند یا آهسته بخوانند، ولی اگر نامحرم صدای آنها را بشنود بهتر است آهسته بخوانند.

۲. بر مرد و زن واجب است که در رکعت سوم و چهارم نمازها، تسییحات یا حمد را آهسته بخواند، ولی در صورتی

که حمد بخواند می‌تواند در نماز فرادی «بسم الله الرحمن الرحيم» را در آن بلند بگوید، اگر چه احتیاط در آن است که

«بسم الله» را هم آهسته بگوید، و در نماز جماعت این احتیاط، واجب است.

توجه:

﴿ وجوب بلند خواندن در نمازهای مغرب و عشا و صبح، و وجوب آهسته خواندن در نماز ظهر و عصر، مختص به

قرائت حمد و سوره است، همانگونه که وجوب آهسته خواندن در غیر از دو رکعت اول نماز مغرب و عشا، فقط

مخصوص قرائت حمد یا تسییحات در رکعت سوم یا چهارم است، ولی در ذکر رکوع و سجده و تشهد و سلام و دیگر

ذکرهای واجب در نمازهای پنجگانه، مکلف بین آهسته یا بلند خواندن مخیر است.﴾

﴿ در وجوب جهر و اخفات در نمازهای واجب فرقی بین نماز ادا و قضا وجود ندارد، هر چند نماز قضا، احتیاطی باشد.﴾

﴿ ملاک اخفات (آهسته خواندن) عدم وجود جوهر صدا نیست، بلکه ملاک، آشکار نکردن آن است. در مقابل، ملاک

جهر (بلند خواندن) آشکار کردن جوهر صدا است.﴾

﴿ اگر در جایی که باید نماز را بلند بخواند، عمداً آهسته بخواند یا در جایی که باید آهسته بخواند عمداً بلند بخواند

نمازش باطل است، ولی اگر از روی فراموشی یا ندانستن مسأله باشد نماز صحیح است، و اگر در اثنای خواندن حمد و

سوره ملتفت شود که اشتباه کرده، لازم نیست مقداری را که بر خلاف دستور، بلند یا آهسته خوانده دوباره بخواند.﴾

﴿ اگر کسی در خواندن حمد و سوره، بیشتر از معمول صدا را بلند کند، مثل آن که آنها را با فریاد بخواند، نمازش

باطل است.﴾

۵. واجبات قرائت:

الف) در قرائت، واجب است که کلمات، تلفظ شوند به طوری که قرائت بر آن صدق کند، از این رو قرائت قلبی

یعنی گذراندن کلمات در قلب بدون تلفظ آنها که عنوان قرائت بر آن صدق نمی‌کند کافی نیست. نشانه‌ی صدق قرائت

این است که خودش بتواند آنچه رامی خواند و بر زبان جاری می‌کند - اگر دچار سنگینی گوش یا سر و صدای محیط نیست - بشنود.

توجه:

کسی که بر اثر ابتلا به بیماری لالی قادر به تکلم نیست، ولی حواس سالمی دارد، اگر نمازش را با اشاره بخواند صحیح و مجزی است.

ب) واجب است که قرائت، صحیح و بدون غلط باشد و کسی که به هیچ قسم نمی‌تواند صحیح آن را یاد بگیرد، باید هر طور که می‌تواند بخواند، و احتیاط مستحب آن است که نماز را به جماعت به جا آورد.

توجه:

کسی که حمد و سوره و چیزهای دیگر نماز را به خوبی نمی‌داند و می‌تواند یاد بگیرد، چنانچه وقت نماز وسعت دارد باید یاد بگیرد، و اگر وقت تنگ است بنا بر احتیاط واجب در صورتی که ممکن باشد باید نمازش را به جماعت بخواند.

ملاک صحت قرائت، عبارت است از رعایت قواعد زبان عربی و ادای حرف از مخارج آن به طوری که اهل لسان (عرب زبانان) آن را ادای آن حرف بدانند نه حرف دیگر.

در قرائت، رعایت محسنات تجوید لازم نیست.

اگر یکی از کلمات حمد و سوره را نداند، یا عمداً آن را نگوید، یا عمداً به جای حرفی حرف دیگر بگوید، مثلاً به جای «ض» «ز» بگوید، یا زیر و زبر کلمات را تغییر دهد یا تشدید را نگوید، نماز او باطل است.

کسی که در قرائت حمد و سوره و یا در اعراب و حرکات کلمات نماز اشتباه می‌کرده است، مثلاً کلمه «یُؤَلِّدُ» را به جای فتح لام به کسر لام می‌خوانده، اگر عامد یا جاهل مقصر (قادر بر یادگیری) بوده بنا بر احتیاط واجب، نماز باطل است، و الا نماز صحیح است. البته اگر نمازهای گذشته را با اعتقاد به صحت، به صورت مذکور خوانده باشد محکوم به صحت است و اعاده و قضا ندارد.

«مَالِكٍ» در آیه شریفه «مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ» «مَلِكٍ» هم قرائت شده، و قرائت به هر دو صورت در نماز از باب احتیاط اشکال ندارد.

در قرائت نماز لازم نیست که اگر آیه‌ی را به آیه‌ی بعدی وصل کرد، حرکت آخر آیه را ظاهر کند، مثلاً اگر بگوید: «مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ» و نون آخر آیه را ساکن کند و بلافاصله بگوید: «أَيَّاكَ نَعْبُدُ وَ أَيَّاكَ نَسْتَعِينُ» اشکال ندارد. این کار را «وصل به سکون» می‌نامند، و همینطور است در مورد کلماتی که آیه از آنها تشکیل شده است، اگر چه در مورد اخیر احتیاط (مستحب) آن است که وصل به سکون نکند.

هرگاه نمازگزار هنگام خواندن «غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ» آن را بدون عطف فوری، با وقف بخواند و سپس «وَلَا الضَّالِّينَ» را قرائت نماید، در صورتی که وقف و فاصله به مقداری باشد که به وحدت جمله ضرر نزنند اشکال ندارد. اگر پس از آن که آیه‌ی را تمام کرد شک کند که آن را درست خوانده یا نه، باید به شک خود اعتنا نکند، و همینطور است اگر جمله‌ی از آیه را تمام کرد و پس از آن شک در درست خواندن آن کرد، مثل این که پس از «أَيَّاكَ نَعْبُدُ» شک کرد که آیا آن را درست ادا کرده است یا نه. البته در همه‌ی این صورتها اگر آنچه را که در صحیح ادا کردن آن شک دارد، احتیاطاً دوباره بخواند اشکال ندارد.

ج) هنگام قرائت حمد و سوره یا تسبیحات، بدن باید آرام و مستقر باشد، و در صورتی که بخواهد کمی جلو یا عقب برود یا بدن را کمی به طرف راست و چپ حرکت دهد، باید ذکری را که به خواندن آن مشغول است در حال این حرکت، قطع کند.

۶. آداب قرائت:

الف) بخشی از مستحبات قرائت

۱. در رکعت اول پیش از حمد بگوید: «أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ»»
۲. در رکعت اول و دوم نماز ظهر و عصر «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» را بلند بگوید.
۳. حمد و سوره را شمرده بخواند.
۴. در آخر هر آیه وقف کند یعنی آن را به آیه‌ی بعد متصل نکند.
۵. در حال خواندن حمد و سوره به معانی آیات توجه داشته باشد.
۶. پس از قرائت سوره‌ی حمد، چه در جماعت و چه در فرادی، و چه امام باشد یا ماموم بگوید: «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ»»
۷. پس از سوره‌ی «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» یک یا دو یا سه مرتبه بگوید: «كَذَلِكَ اللَّهُ رَبِّي»»
۸. پس از قرائت حمد و نیز بعد از سوره، لحظه‌ی مکث کند و سپس به ادامه‌ی نماز پردازد.
۹. در رکعت سوم و چهارم بعد از تسبیحات، استغفار کند، مثلاً بگوید: «أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ رَبِّي وَأَتُوبُ إِلَيْهِ» یا بگوید: «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي»»

ب) بخشی از مکروهات قرائت

۱. نخواندن سوره‌ی «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» در هیچیک از نمازهای یک شبانه روز، مکروه است.
۲. تکرار یک سوره در دو رکعت نماز، مکروه است، مگر سوره‌ی «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ»»

◆ رکوع

◆ **الف) معنای رکوع و حکم آن:** در هر رکعت، بعد از قرائت یک رکوع واجب است، و رکوع یعنی خم شدن به اندازه‌ی که بتواند دستها را به زانو بگذارد.

توجه:

◆ اگر بعد از رسیدن به حد رکوع و آرام گرفتن بدن، سر بر دارد و بار دیگر به قصد رکوع خم شود، نمازش باطل است؛ (چون رکوع، رکن است و زیاد شدن آن نماز را باطل می‌کند)

◆ **ب) واجبات رکوع:**

۱. خم شدن به اندازه‌ی که بتواند دستها را به زانو بگذارد
  ۲. ذکر
  ۳. آرامش بدن در حال گفتن ذکر رکوع
  ۴. ایستادن بعد از رکوع
  ۵. آرامش بدن بعد از رکوع
- ۱. خم شدن به اندازه‌ی که بتواند دستها را به زانو بگذارد:

۱. در هر رکعت بعد از قرائت باید به اندازه بی خم شود که بتواند دست را بر زانو بگذارد، و اگر سر انگشتها هم به زانو برسد کافی است.

۲. احتیاط (واجب) آن است که در حال رکوع دستها را بر زانو بگذارد.

۳. خم شدن باید به قصد رکوع باشد، پس اگر به قصد کاری دیگر مثلاً برای کشتن جانوری یا برداشتن چیزی خم شود نمی تواند آن را رکوع حساب کند، بلکه بایستد و دوباره برای رکوع خم شود، و به واسطه‌ی این عمل، رکن زیاد نشده و نماز باطل نمی شود.

۴. کسی که در حال نشسته رکوع می کند، کافی است به قدری خم شود که صورتش محاذی زانوها برسد.

۲. ذکر:

ذکر واجب در رکوع عبارت است از یک بار گفتن «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ وَبِحَمْدِهِ» یا سه بار گفتن «سُبْحَانَ اللَّهِ» و اگر به جای آن، ذکر دیگری از قبیل «الْحَمْدُ لِلَّهِ» و «اللَّهُ أَكْبَرُ» و غیر آن را به همان مقدار بگوید نیز کافی است.

۳. آرامش بدن در حال گفتن ذکر رکوع:

۱. در رکوع هنگامی که ذکر واجب را می گوید، باید بدن آرام باشد، بلکه حتی در هنگامی که اذکاری را به قصد استحباب آن در رکوع می گوید، مانند تکرار «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ وَبِحَمْدِهِ» و امثال آن، احتیاط واجب آن است که بدن را آرام نگاهدارد.

۲. اگر در حالی که ذکر واجب رکوع را می گوید، بدن او بی اختیار حرکت کند و حال طمأنینه‌ی واجب را بر هم بزند، باید پس از آرام گرفتن بدن، ذکر واجب را دوباره بگوید.

۳. کسی که می داند طمأنینه در حال ذکر رکوع واجب است

✦ اگر پیش از رسیدن به حد رکوع و آرام گرفتن بدن، ذکر رکوع را شروع کند

عمداً باشد: نمازش باطل است.

سهواً باشد: باید پس از رسیدن به حد رکوع و آرام گرفتن بدن، ذکر واجب را دوباره بگوید.

✦ اگر پیش از تمام شدن ذکر واجب سر از رکوع بردارد

عمداً باشد: نمازش باطل است.

سهواً باشد:

اگر پیش از خارج شدن از حد رکوع متوجه شود که ذکر را تمام نکرده:

باید در همان حال آرام بگیرد و ذکر رکوع را بگوید.

اگر پس از خارج شدن از حد رکوع متوجه شود که ذکر را تمام نکرده: نمازش صحیح است.

۴. کسی که به خاطر بیماری و امثال آن نمی تواند به اندازه‌ی گفتن سه «سُبْحَانَ اللَّهِ» در حال رکوع بماند، کافی است

که یک مرتبه «سُبْحَانَ اللَّهِ» بگوید، و اگر فقط یک لحظه می تواند در حال رکوع باشد احتیاط واجب آن است که ذکر را در همان لحظه شروع کند و در حال سر برداشتن تمام کند.

۵. ایستادن و آرامش بعد از رکوع:

بعد از تمام شدن ذکر رکوع، باید راست بایستد و پس از آن که بدن آرام گرفت به سجده برود، و اگر عمداً پیش از ایستادن، یا پیش از آرام گرفتن بدن به سجده برود نمازش باطل است.

❖ (ج) کسی که رکوع را فراموش کرده است:

۱. پیش از رسیدن به سجده‌ی اول یادش بیاید: باید بایستد و از حال ایستاده به رکوع برود، و چنانچه به حالت خمیدگی به رکوع برگردد کافی نیست، و اگر به این رکوع اکتفا کند نمازش باطل است.
۲. پس از رسیدن به سجده‌ی دوم یادش بیاید: نمازش باطل است؛ (زیرا یک رکن را ترک کرده و وارد رکن بعدی شده است)

۳. پیش از رسیدن به سجده‌ی دوم یادش بیاید (یعنی در سجده‌ی اول یا بعد از آن و پیش از آن که وارد سجده‌ی دوم شود): باید برخیزد و بایستد و رکوع کند و پس از آن، دو سجده را به جا آورد و نماز را تمام کند، و بعد از نماز به احتیاط (واجب) دو سجده سهو برای سجده‌ی زیادی بگذارد.

❖ (د) برخی از مستحبات رکوع:

۱. پیش از رفتن به رکوع در حالی که ایستاده است تکبیر بگوید.
۲. اگر نمازگزار مرد است زانوهای را به عقب بدهد و اگر زن است زانوهای را به عقب ندهد.
۳. سر را پایین نیندازد و مساوی پشت خود نگه دارد.
۴. کف دست را به زانوهای تکیه دهد.
۵. نگاه خود را به میان قدمهای خود بدوزد.
۶. پیش از رکوع یا بعد از آن صلوات بفرستد.
۷. پس از آن که از رکوع سر برداشت و ایستاد در حال آرامش بدن بگوید: «سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ».
۸. اگر نمازگزار زن است، دست را از زانوهای بالاتر بگذارد.

❖ سجده

❖ (الف) معنای سجده و حکم آن: نمازگزار باید در هر رکعت از نمازهای واجب و مستحب، بعد از رکوع، دو سجده کند، و سجده آن است که پیشانی را از روی خضوع بر زمین بگذارد.

توجه:

- ❖ دو سجده در یک رکعت، مجموعاً «رکن» است، بدین معنی که اگر عمداً یا از روی فراموشی، هر دو را ترک کند یا دو سجده‌ی دیگر به آن اضافه کند، نماز باطل می‌شود.
- ❖ اگر عمداً یک سجده کم یا زیاد کند، نماز باطل است، و اگر سهواً این کار را انجام دهد نماز باطل نیست، ولی دارای احکامی است که بعداً گفته خواهد شد.

❖ (ب) واجبات سجده:

۱. گذاشتن هفت عضو از بدن بر زمین.
۲. ذکر.
۳. آرامش بدن در حال ذکر سجده.
۴. بر زمین بودن هفت عضو در هنگام ذکر.

۵. سر برداشتن و نشستن و آرامش بین دو سجده.
۶. مساوی بودن جاهای سجده، مگر به اندازه‌ی چهار انگشت بسته.
۷. پاک بودن جایی که پیشانی را بر آن می‌گذارد.
۸. حایل نبودن چیزی بین پیشانی و آنچه بر آن سجده می‌کند.
۹. گذاشتن پیشانی بر چیزی که سجده بر آن صحیح است.
۱۰. نشستن بعد از سجده‌ی دوم در رکعاتی که تشهد ندارد بنا بر احتیاط واجب.

۱. گذاشتن هفت عضو از بدن بر زمین:

۱. در سجده باید هفت موضع بر زمین قرار گیرد
۱. پیشانی.
- ۲ و ۳. دو کف دست.
- ۴ و ۵. دو سر زانو.
- ۶ و ۷. دو سر انگشت بزرگ پا.

توجه:

- ✦ گذاشتن دستها هنگام نماز بر موزاییکی که دارای سوراخهای ریزی است اشکال ندارد.
- ✦ هرگاه هنگام سجده، علاوه بر انگشت بزرگ پا، بعضی از انگشتان دیگر را نیز بر زمین قرار دهد اشکال ندارد.
- ۲. اگر پیشانی را عمداً یا سهواً بر زمین نگذارد، سجده نکرده است، اگر چه شش عضو دیگر (دو دست، دو زانو، دو انگشت بزرگ پا) را بر زمین گذاشته باشد، ولی اگر پیشانی را بر زمین بگذارد و جاهای دیگر را سهواً به زمین نرساند یا سهواً ذکر نگوید سجده صحیح است.
- ۳. کسی که نمی‌تواند پیشانی را به زمین برساند باید به قدری که می‌تواند خم شود و مهر یا چیز دیگری را که سجده بر آن صحیح است، روی چیز بلندی گذاشته و طوری پیشانی بر آن بگذارد که بگویند سجده کرده است، ولی باید کف دستها و زانوها و انگشتان پا را اگر ممکن است به طور معمول بر زمین بگذارد و اگر چیزی که مهر را روی آن بگذارد وجود ندارد، باید آن را با دست بلند کند و پیشانی بر آن بگذارد.
- ۴. کسی که بر محل سجده‌ی بلند نیز نمی‌تواند سجده کند، باید در عوض سجده، با سر و اگر نمی‌تواند با چشم اشاره کند.

توجه:

- ✦ فردی که به خاطر وضعیت خاص جسمی که دارد قادر به گذاشتن هفت عضو از بدن خود بر زمین نیست و از صندلی چرخدار استفاده می‌کند، در صورتی که قادر به گذاشتن مهر روی دسته‌ی صندلی چرخدار یا چیز دیگر مانند بالشت یا چهارپایه و سجده بر آن است، باید سجده را بدین نحو انجام دهد و نمازش صحیح است و در غیر این صورت به هر نحوی که می‌تواند هر چند با ایما و اشاره، سجده و رکوع را انجام دهد و نمازش صحیح خواهد بود.
- ۵. هرگاه در زمین گل آلود نماز می‌خواند، اگر آلوده شدن بدن و لباس برای او موجب مشقت است، می‌تواند در حالی که ایستاده، برای سجده، با سر اشاره کند و تشهد را ایستاده بخواند.

۲. ذکر

ذکر واجب در سجده عبارت است از یکبار گفتن «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى وَبِحَمْدِهِ» یا سه بار گفتن «سُبْحَانَ اللَّهِ»، و اگر به جای آن ذکرهای دیگر، مانند «الْحَمْدُ لِلَّهِ»، «اللَّهُ أَكْبَرُ» و غیر آن به همان مقدار بگوید کافی است.

۳. آرامش بدن در حال ذکر سجده:

۱. در حال سجود هنگامی که ذکر واجب را می‌گوید، باید بدن آرام باشد، بلکه حتی در هنگامی که ذکر را به قصد استحباب آن در سجود می‌گوید، مانند تکرار «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى وَبِحَمْدِهِ» و امثال آن، احتیاط واجب آن است که بدن را آرام نگهدارد.

۲. کسی که می‌داند آرام بودن بدن در حال ذکر سجود واجب است:

❖ اگر پیش از آن که پیشانی به زمین برسد و بدن آرام بگیرد ذکر بگوید

عمداً باشد: نمازش باطل است.

سهواً باشد:

در حال سجده متوجه شود: باید دوباره در حال آرامش بدن، ذکر را بگوید.

بعد از آن که سر از سجده برداشت متوجه شود: نمازش صحیح است.

❖ پیش از تمام شدن ذکر، سر از سجده بردارد

عمداً باشد: نمازش باطل است.

سهواً باشد: نمازش صحیح است.

۳. اگر بر روی تشک و امثال آن سجده کند که بدن در اول آرام نیست و بعد آرام می‌گیرد، اشکال ندارد.

۴. بر زمین بودن هفت عضو در هنگام ذکر:

۱. اگر در هنگامی که ذکر سجده را می‌گوید یکی از هفت عضو را عمداً از زمین بردارد، نماز باطل می‌شود، ولی موقعی که مشغول ذکر گفتن نیست اگر غیر پیشانی جاهای دیگر را از زمین بردارد و دوباره بگذارد اشکال ندارد.

۲. اگر پیش از تمام شدن ذکر سجده، پیشانی را سهواً از زمین بردارد نمی‌تواند دوباره به زمین بگذارد و باید آن را یک سجده حساب کند، ولی اگر جاهای دیگر را سهواً از زمین بردارد باید دو مرتبه به زمین بگذارد و ذکر را بگوید.

۳. اگر در هنگام سجده، پیشانی به محل سجده بخورد و بی اختیار از زمین بلند شود، باید دوباره پیشانی را بر زمین بگذارد و ذکر سجود را بگوید، و یک سجده به حساب می‌آید.

۵. سر برداشتن و نشستن و آرامش بین دو سجده

بعد از تمام شدن ذکر سجده‌ی اول، باید بنشیند تا بدن آرام گیرد و دوباره به سجده رود.

۶. مساوی بودن جاهای سجده، مگر به اندازه‌ی چهار انگشت بسته

در حال سجده باید جای پیشانی از جای زانوها و سر انگشتان پا، بلندتر یا پایین‌تر از چهار انگشت بسته نباشد.

۷. پاک بودن جایی که پیشانی را بر آن می‌گذارد

مُهر یا چیز دیگری که بر آن سجده می‌کند باید پاک باشد، ولی اگر آن را روی فرش نجس بگذارد یا یک طرف آن نجس باشد و پیشانی را بر طرف دیگر بگذارد، اشکال ندارد.

۸. حایل نبودن چیزی بین پیشانی و آنچه بر آن سجده می‌کند

باید میان پیشانی و آنچه بر آن سجده می‌کند، چیزی حایل نشود، بنابراین اگر حایلی در این وسط باشد، مانند موی سر

یا گلاه یا چرک بودن مهر به حدی که پیشانی به خود مهر نرسد و غیره، سجده و نماز باطل است.

توجه:

✦ هرگاه هنگام سجده متوجه شود که پیشانی وی به خاطر مانع از قبیل چادر، روسری و مانند آن با مهر تماس ندارد، واجب است بدون این که سر خود را از زمین بلند کند، پیشانی اش را حرکت دهد تا روی مهر قرار بگیرد و اگر سرش را از زمین بلند کند، چنانچه این کار بر اثر جهل یا فراموشی بوده و فقط در یکی از دو سجده‌ی یک رکعت آن را انجام داده نمازش صحیح است و اعاده واجب نیست، ولی اگر این کار با علم و عمد بوده و یا در هر دو سجده‌ی یک رکعت آن را انجام داده نمازش باطل و اعاده‌ی آن واجب است.

۹. گذاشتن پیشانی بر چیزی که سجده بر آن صحیح است

پیشانی باید روی چیزی قرار گیرد که سجده بر آن صحیح است.

۱۰. نشستن بعد از سجده‌ی دوم در رکعاتی که تشهد ندارد بنا بر احتیاط واجب

در رکعت اول و نیز در رکعت سوم نمازهای چهار رکعتی، بنا بر احتیاط واجب باید بعد از سجده‌ی دوم بنشیند و سپس برای رکعت بعد برخیزد.

ج) چیزهایی که سجده بر آنها صحیح است:

چیزهایی که سجده بر آنها صحیح است: ۱. زمین ۲. آنچه از زمین می‌روید

به سه شرط: ۱. خوردنی نباشد ۲. پوشیدنی نباشد ۳. معدنی نباشد.

۱. سجده‌ی نماز باید بر زمین یا گیاهان غیر خوراکی که از زمین می‌روید گزارده شود، مانند سنگ و خاک و چوب و برگ درختان و امثال آن، و سجده بر چیزهای خوراکی و پوشاکی، هر چند از زمین بروید، مانند پنبه و گندم، و چیزهای معدنی که از جنس زمین محسوب نمی‌شود، مانند فلزات و شیشه و امثال آن صحیح نیست.

۲. سجده بر سنگ مرمر و دیگر سنگهایی که در ساخت یا زینت بنا به کار می‌رود صحیح است، و همچنین سجده بر عقیق و فیروزه و درّ و امثال آن، هر چند احتیاط (مستحب) آن است که بر این دسته‌ی آخری سجده نکنند.

۳. سجده بر چیزهایی که از زمین می‌روید و فقط خوراک حیوان است، مانند علف و کاه، صحیح است.

۴. سجده کردن بر برگ سبزی چای بنا بر احتیاط واجب صحیح نیست، ولی سجده بر برگ درخت قهوه که خود برگ، استفاده خوراکی ندارد صحیح است.

۵. سجده بر گلهایی که خوراکی نیستند و نیز داروهای گیاهی که از زمین می‌روید و فقط برای معالجه‌ی بیماریها به کار می‌آید، مانند گل ختمی و گل بنفشه صحیح است، ولی بر گیاهانی که در موارد غیر معالجه نیز برای خواص طبّی که در آن است به مصرف خوراکی می‌رسد، مانند خاکشیر و امثال آن، درست نیست.

۶. گیاهانی که در بعضی از مناطق یا میان بعضی از مردم، خوردنی شمرده می‌شود، ولی دیگران از آن استفاده‌ی خوردنی نمی‌کنند، جزو خوراکیهاست و سجده بر آن صحیح نیست.

۷. سجده بر آجر و سفال و گچ و آهک و سیمان صحیح است.

۸. سجده بر کاغذی که از چوب و گیاهان - غیر از کتان و پنبه - ساخته می‌شود، درست است.

۹. اگر چیزی که سجده بر آن صحیح است ندارد، با به واسطه‌ی سرما یا گرما و مانند اینها نمی‌تواند بر آن سجده کند، چنانچه لباس او از جنس پنبه یا کتان است یا چیزی از جنس پنبه و کتان دارد باید بر آن سجده کند، و احتیاط (واجب)

آن است که تا سجده بر لباسی که از پنبه و کتان باشد ممکن است بر غیر آن یعنی غیر لباسی که از این جنس باشد سجده نکند، و اگر ندارد بنا بر احتیاط واجب بر پشت دست خود سجده کند.

۱۰. اگر در بین نماز چیزی که بر آن سجده می‌کند گم شود و چیزی که سجده بر آن صحیح است در دسترس نداشته باشد، چنانچه وقت وسعت داشته باشد باید نماز را بشکند، و اگر وقت تنگ است به ترتیبی که در مسأله‌ی قبل گفته شد، عمل کند.

۱۱. جایی که انسان باید تقیه کند می‌تواند بر فرش و مانند آن سجده نماید، و لازم نیست برای نماز به جای دیگر برود، ولی اگر در همان محل بتواند طوری که به زحمت نیفتد بر حصیر یا سنگ و امثال آن سجده کند، باید بر این اشیا سجده نماید.

۱۲. اگر در سجده‌ی اول، مَهر به پیشانی بچسبد باید برای سجده‌ی دوم مهر را از پیشانی بردارد، و اگر مهر را از پیشانی جدا نکند و به همان حال به سجده‌ی دوم برود اشکال دارد.

توجه:

❖ نیکوترین سجده، سجده بر خاک و روی زمین است که نشانه‌ی خضوع و خشوع در برابر حضرت باری تعالی است، و هیچ خاکی برای سجده در فضیلت به تربت مقدس سید الشهداء(ع) نمی‌رسد.

۴. برخی از مستحبات سجده

۱. پیش از سجده و پس از آن در حالی که بدن آرام گرفته است، تکبیر بگوید.
۲. میان دو سجده در حالی که بدنش آرام است، بگوید: «اَسْتَغْفِرُ اللهَ رَبِّي وَ اَتُوبُ اِلَيْهِ.»»
۳. سجده را طولانی کند و در آن ذکر و دعا برای حاجت‌های دنیا و آخرت بخواند و صلوات بفرستد.
۴. بعد از سجده بر ران چپ بنشیند و روی پای راست را بر کف پای چپ بگذارد.

توجه:

❖ قرآن خواندن در حال سجده مکروه است (یعنی ثواب کمتری دارد)

دو نکته در ارتباط با سجده

❖ سجده کردن برای غیر خداوند متعال حرام است، و بعضی از مردم که در آستانه‌ی در حرم امامان(ع) پیشانی بر زمین می‌گذارند، اگر به قصد سجده‌ی شکر خدای متعال باشد، اشکال ندارد و گرنه حرام است.

❖ در هر یک چهار سوره‌ی الم تنزیل (سوره‌ی سجده)، حم سجده (سوره‌ی فصلت)، النجم، اقرء (سوره‌ی علق)، یک آیه‌ی سجده هست که اگر انسان بخواند یا به آن گوش دهد، باید پس از پایان آیه فوراً سجده کند، و اگر فراموش کرد هر وقت یادش آمد باید سجده نماید.

توجه:

❖ آیات سجده

۱. آیه‌ی ۱۵ از سوره‌ی ۳۲ (سجده)
۲. آیه‌ی ۳۷ از سوره‌ی ۴۱ (فصلت)
۳. آیه‌ی ۶۲ از سوره‌ی ۵۳ (النجم)
۴. آیه‌ی ۱۹ از سوره‌ی ۹۶ (علق)

﴿ اگر به آیهی سجده‌یی که از رادیو یا تلویزیون یا ضبط صوت و امثال آن پخش می‌شود، گوش دهد سجده واجب است.﴾

﴿ در سجده‌ی واجب قرآن باید بر چیزهایی سجده کند که در نماز می‌تواند بر آنها سجده کند، ولی دیگر شرایط سجده‌ی نماز، مانند رو به قبله بودن، با وضو بودن و امثال آن در این سجده لازم نیست.﴾

﴿ در سجده‌ی واجب قرآن، گذاشتن پیشانی بر زمین کافی است و لازم نیست در آن ذکر گفته شود، ولی گفتن ذکر در آن مستحب است، و بهتر است این ذکر را بگوید: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَقًّا حَقًّا، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ إِيْمَانًا وَ تَصَدِيقًا، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ عُبُودِيَّةً وَ رِقًّا، سَجَدْتُ لَكَ يَا رَبَّ تَعْبُدًا وَ رِقًّا، لَا مُسْتَنْكَفًا وَ لَا مُسْتَكْبِرًا، بَلْ أَنَا عَبْدٌ ذَلِيلٌ ضَعِيفٌ خَائِفٌ مُسْتَجِيرٌ»﴾

◆ ذکر

۱. معنای ذکر

هر عبارتی که متضمن یاد خداوند «عز وجل» باشد «ذکر» محسوب می‌شود (مانند الله اکبر، الحمد لله، سبحان الله و...). و صلوات بر محمد و آل محمد (ص) از بهترین ذکرهاست.

۲. واجبات ذکر:

۱. اذکار نماز را باید طوری بخواند که تلفظ به آن محسوب شود، و نشانه‌ی آن این است که بتواند خودش آنچه را می‌خواند و بر زبان جاری می‌کند - اگر دچار سنگینی گوش یا سر و صدای محیط نیست - بشنود.
۲. واجب است همه‌ی ذکرهای واجب نماز به طور عربی صحیح قرائت شود، و اگر نمازگزار کیفیت صحیح تلفظ کلمات عربی را نمی‌داند واجب است یاد بگیرد، و اگر قادر به یادگیری نیست معذور است.
۳. واجب است تمام ذکرهای واجب و مستحب در حال استقرار و آرامش بدن خوانده شود، و در صورتی که بخواهد کمی جلو یا عقب برود یا بدن را کمی به طرف راست و چپ حرکت دهد، باید ذکر را که به خواندن آن مشغول است در حال این حرکت، قطع کند. بلی گفتن ذکر به قصد ذکر مطلق در حال حرکت اشکال ندارد.

■ چند نکته در ارتباط به ذکر

- ﴿ اگر ذکرهای رکوع و سجده را به جای یکدیگر بگوید در صورتی که سهواً باشد اشکال ندارد، ولی اگر عمدتاً باشد جایز نیست مگر این که به قصد مطلق ذکر خداوند «عزوجل» بگوید.﴾
- ﴿ اگر بعد از رکوع و سجود متوجه شود ذکر رکوع یا سجده را اشتباه گفته، چیزی بر او واجب نیست.﴾
- ﴿ در سجده و رکوع بعد از قرائت ذکر واجب، تکرار همان ذکر واجب، افضل است و بهتر است که به عدد فرد ختم شود، و در سجده علاوه بر آنچه گفته شد صلوات و دعا برای حاجت‌های دنیا و آخرت مستحب است.﴾
- ﴿ مستحب است پیش از رفتن به رکوع و قبل و بعد از هر سجده تکبیر بگوید. این تکبیر باید در حال رفتن به رکوع یا سجود یا سر برداشتن از آن نباشد، ولی به طور کلی می‌تواند در هر حال از جمله در حال رفتن به رکوع و سجود یا سر برداشتن از آن، تکبیر و دیگر ذکرها را به قصد ذکر مطلق بگوید.﴾
- ﴿ مستحب است ذکر «بِحَوْلِ اللَّهِ وَ قُوَّتِهِ أَقْوَمٌ وَ أَقْعَدُ» (با حول و قوه الهی برمی‌خیزم و می‌نشینم) در حال قیام برای رکعت بعدی گفته شود.﴾

◆ تشهد

۱. معنای تشهد و حکم آن: در رکعت دوم همه‌ی نمازها و نیز در رکعت سوم نماز مغرب و رکعت چهارم نمازهای ظهر

و عصر و عشا، نمازگزار باید پس از سجده‌ی دوم بنشیند و پس از آرام گرفتن بدن، جملاتی را که در ذکر تشهد گفته خواهد شد، بر زبان جاری کند. این عمل «تشهد» نامیده می‌شود.

۲. ذکر تشهد: ذکر واجب در حال تشهد این است: «أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ.»

توجه:

❖ مستحب است پیش از جملات فوق بگوید: «الْحَمْدُ لِلَّهِ»، یا بگوید: «بِسْمِ اللَّهِ وَبِاللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَخَيْرُ الْأَسْمَاءِ لِلَّهِ»، و نیز مستحب است پس از صلوات بگوید: «وَتَقَبَّلْ شَفَاعَتَهُ وَارْفَعْ دَرَجَتَهُ.»

❖ در تشهد، وقف بر محمد(ص) در جمله‌ی «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ» و سپس قرائت عبارت «وَأَلِ مُحَمَّدٍ» به مقداری که به وحدت جمله ضرر نزند اشکال ندارد.

۳. کسی که تشهد را فراموش کرده است:

۱. اگر برای رکعت سوم بایستد، ولی پیش از رکوع یادش بیاید که تشهد را نخوانده است: باید بنشیند و تشهد را بخواند و دوباره بایستد و آنچه باید در آن رکعت خوانده شود، بخواند و نماز را تمام کند، و پس از نماز به خاطر ایستادن بی جا، بنا بر احتیاط مستحب، دو سجده‌ی سهو به جا آورد.

۲. اگر هنگامی که به رکوع رکعت سوم رفته یا بعد از آن یادش بیاید: باید نماز را تمام کند و بعد از سلام، برای تشهد فراموش شده دو سجده‌ی سهو به جا آورد، و احتیاط (واجب) آن است که پیش از سجده‌ی سهو، تشهد فراموش شده را قضا کند.

❖ **سلام**

۱. منظور از سلام و حکم آن: آخرین جزو نماز که با گفتن آن، نماز پایان می‌یابد «سلام» است. سلام (واجب) نماز به این است که بگوید: «السَّلَامُ عَلَيْكُمْ» و بهتر است که اضافه کند «وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ» یا بگوید: «السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ.»

توجه:

❖ مستحب است پیش از دو سلام فوق بگوید: «السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ.»

۲. کسی که سلام نماز را فراموش کرده است: اگر سلام نماز را فراموش کند و هنگامی یادش بیاید که صورت نماز به هم نخورده و کاری هم که عمدی و سهوی آن نماز را باطل می‌کند، مثل پشت کردن به قبله، انجام نداده، باید سلام را بگوید و نمازش درست است.

❖ **ترتیب**

۱. منظور از ترتیب و حکم آن: نمازگزار باید نماز را به ترتیبی که گفته شد انجام دهد و هر یک از اجزای آن را در جای خود بیاورد، پس اگر عمداً این ترتیب را به هم زند، مثلاً سوره را پیش از حمد بخواند یا سجود را پیش از رکوع به جا آورد، نماز باطل می‌شود.

۲. رعایت نکردن سهوی ترتیب:

مقدم شدن سهوی جزئی بر جزء دیگر:

۱. رکنی را بر رکن دیگر مقدم داشته است، مانند آن که دو سجده را فراموش کند و پس از آن که به رکوع رکعت بعد

رفت یادش بیاید: نماز باطل است.

۲. غیر رکنی را بر رکن مقدم داشته است، مانند آن که دو سجده را فراموش کند و تشهد بخواند و آنگاه یادش بیاید که دو سجده را به جا نیاورده است: باید رکن را به جا آورد، و آنچه را اشتبهاً پیش از آن خوانده دوباره بخواند.

۳. رکنی را بر غیر رکن مقدم داشته است، مانند آنکه که حمد را فراموش کند و پس از آن وارد رکوع شد متوجه شود که حمد را نخوانده است: نمازش صحیح است.

۴. غیر رکنی را بر غیر رکن مقدم داشته است، مانند آن که حمد را فراموش کند و به خواندن سوره مشغول شود، ولی پیش از آن که به رکوع برود متوجه شود که حمد را نخوانده است: در این صورت، باید آنچه را فراموش کرده (مثلاً حمد) بخواند و بعد از آن، چیزی را که اشتبهاً جلوتر خوانده (مثلاً سوره) دوباره بخواند.

❖ موالات

نمازگزار باید اجزای نماز، مانند رکوع و سجود و تشهد و غیره را با «موالات» یعنی پی در پی به جا آورد و میان آنها فاصله‌ی طولانی و غیر متعارف نیندازد، پس اگر میان اجزای نماز به قدری فاصله شود که در نظر بیننده از حالت نماز خواندن خارج شود، نمازش باطل است.

توجه:

❖ اگر میان کلمه‌ها یا حروف یک کلمه سهواً فاصله‌ی غیر متعارف بیندازد، ولی به طوری نباشد که صورت نماز از بین برود، اگر در وقتی ملتفت شود که وارد رکن بعد از آن شده است، نماز صحیح است و تکرار آن کلمات و جملات لازم نیست، ولی اگر پیش از وارد شدن در رکن بعدی ملتفت شود باید برگردد و آنها را دوباره بخواند.

❖ قنوت

۱. معنای قنوت و حکم آن

در همه‌ی نمازهای واجب و مستحب، مستحب است که در رکعت دوم پس از پایان حمد و سوره و پیش از رکوع، دستها را به دعا بردارد و دعا بخواند. این عمل را «قنوت» می‌نامند.

توجه:

❖ در نماز جمعه، قنوت را در رکعت اول، پیش از رکوع و در رکعت دوم بعد از رکوع به جا می‌آورد.

❖ در نماز عید فطر و قربان، در رکعت اول پنج قنوت و در رکعت دوم چهار قنوت به جا می‌آورد.

۲. ذکر قنوت

در قنوت می‌تواند هر ذکر یا دعا یا آیه‌ی از قرآن را بخواند و حتی می‌تواند به یک «صلوات» یا «سُبْحَانَ اللَّهِ» یا «بِسْمِ اللَّهِ» یا «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» اکتفا کند، ولی بهتر است دعاهایی را بخواند که در قرآن آمده است، مانند «رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ»، یا ذکرها و دعاهایی که از ائمه (ع) نقل شده است، مانند این ذکر: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ، سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ السَّمَاوَاتِ السَّعْيِ وَرَبِّ الْأَرْضِينَ السَّعْيِ، وَ مَا فِيهِنَّ وَ مَا بَيْنَهُنَّ، وَ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.»

❖ تعقیب

تعقیب نماز لازم نیست به عربی باشد، ولی بهتر است دعاها و ذکرهایی را بخواند که از ائمه (ع) رسیده است، و از جمله‌ی بهترین آنها، ذکر است که به تسبیح حضرت زهرا (س) معروف است، و آن عبارت است: ۳۴ مرتبه «اللَّهُ أَكْبَرُ»،

۳۳ مرتبه «الْحَمْدُ لِلَّهِ»، و ۳۳ مرتبه «سُبْحَانَ اللَّهِ»»

توجه:

- ✦ در کتابهای دعا، تعقیباتی با مضامین عالی و عبارات زیبا از ائمه (ع) نقل شده است.
- ✦ مستحب است پس از نماز، سجده‌ی شکر کند یعنی به قصد شکر همه‌ی نعمتها و نعمت توفیق الهی بر نماز، پیشانی را بر زمین بگذارد و بهتر آن است که سه مرتبه یا بیشتر بگوید: «شُكْرًا لِلَّهِ»»

✦ ترجمه نماز

شایسته است که نمازگزار، الفاظ و اذکار نماز را با توجه به معنای آن و با خشوع و حضور قلب بر زبان بیاورد تا از فرصت نماز، برای پاکیزه شدن روح و نزدیک شدن دل به خدای بزرگ و مهربان بهره ببرد.

۱. ترجمه‌ی سوره‌ی حمد

۱. بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ: «به نام خدا که رحمت و فیض بی دریغ او در دنیا همه‌ی انسانها را در برمی‌گیرد و رحمت و بخشایش ابدی او به مؤمنان اختصاص دارد.»»
۲. الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ: «سپاس و ستایش، مخصوص خدا است که پروردگار همه‌ی جهانیان است.»»
۳. الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ: «آن که رحمان است (بخشنده‌گی و فضل او در دنیا شامل همه‌ی انسانها است) و رحیم است (بخشایش و فضل ابدی او ویژه‌ی مؤمنان است.)»
۴. مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ: «آن که دارنده و صاحب اختیار روز جزا (قیامت) است.»»
۵. اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَ اِيَّاكَ نَسْتَعِينُ: «فقط تو را بندگی می‌کنیم و فقط از تو کمک می‌طلبیم.»»
۶. اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ: «ما را به راه راست هدایت کن.»»
۷. صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ: «به راه آن کسانی که به آنان نعمت دادی (نور معرفت خود را بر دل آنان تاباندی.)»»
۸. غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَ لَا الضَّالِّينَ: «آنان که به غضب تو گرفتار نشدند و به گمراهی دچار نگشتند. (یعنی پس از نعمت بزرگی که به آنان بخشیدی، ناسپاسی و عصیان نکردند تا موجب غضب تو و گمراهی خود شوند)

۲. ترجمه‌ی سوره‌ی توحید

۱. بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ «ترجمه‌ی آن قبلاً گذشت.»»
۲. قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ: «بگو اوست خدای یکتا.»»
۳. اللَّهُ الصَّمَدُ: «خدا بی نیاز است و همگان روی نیاز به او دارند.»»
۴. لَمْ يَلِدْ وَ لَمْ يُولَدْ: «فرزند ندارد و فرزند کسی نیست.»»
۵. وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ: «و هیچکس همتای او نیست.»»

۳. ترجمه‌ی ذکرهای رکوع و سجود و برخی مستحبات

۱. سُبْحَانَ اللَّهِ: «پاک و منزّه است خدا.»»
۲. سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ وَ بِحَمْدِهِ: «پاک و منزّه است پروردگار من که بزرگ است، و او را ستایش می‌کنم.»»
۳. سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى وَ بِحَمْدِهِ: «پاک و منزّه است پروردگار من که برترین است، و او را ستایش می‌کنم.»»
۴. سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمَدَهُ: «عنایت خدا متوجه آن کسی باد که تو را ستایش می‌کند.»»
۵. أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ رَبِّي وَ أَتُوبُ إِلَيْهِ: «از خدا که پروردگار من است آمرزش می‌خواهم و به او باز می‌گردم.»»

۶. بِحَوْلِ اللَّهِ وَقُوَّتِهِ أَقْوَمٌ وَأَقْعُدُ: «با اراده و نیروی خدا است که بر می خیزم و می نشینم.»»

۴. ترجمه‌ی ذکرهای قنوت

۱. رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً: «پروردگارا! به ما نیکی در دنیا و نیکی در آخرت را عطا کن.»»
۲. وَقَنَا عَذَابَ النَّارِ: «و ما از عذاب آتش دور نگاهدار.»»
۳. لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ: «نیست معبودی به جز خدای بردبار و بخشنده.»»
۴. لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ: «نیست معبودی به جز خدای والا و بزرگ.»»
۵. سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ: «پاک و منزّه است خدا که پروردگار هفت آسمان است.»»
۶. وَرَبِّ الْأَرْضِينَ السَّبْعِ: «و پروردگار هفت زمین است.»»
۷. وَمَا فِيهِنَّ وَمَا بَيْنَهُنَّ: «و پروردگار هر چیزی است که در آنها یا مابین آنها است.»»
۸. وَرَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ: «و پروردگار عرش بزرگ است.»»
۹. وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ: «و ستایش و سپاس مخصوص خداست که پروردگار جهانیان است.»»

۵. ترجمه‌ی تسبیحات اربعه

۱. سُبْحَانَ اللَّهِ: «پاک و منزّه است خدا.»»
۲. وَالْحَمْدُ لِلَّهِ: «و ستایش مخصوص خداست.»»
۳. وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ: «و هیچ معبودی به جز خدا نیست.»»
۴. وَاللَّهُ أَكْبَرُ: «و خدا بزرگتر است.»»

۶. ترجمه‌ی تشهد و سلام

۱. الْحَمْدُ لِلَّهِ: «سپاس و ستایش مخصوص خدا است.»»
۲. أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ: «گواهی می‌دهم که هیچ معبودی نیست به جز خدا.»»
۳. وَحَدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ: «یکتا و بی شریک.»»
۴. وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ: «و گواهی می‌دهم که محمد بنده‌ی او و فرستاده‌ی اوست.»»
۵. اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ: «خداوند! درود و رحمت فرست بر محمد و آل محمد.»»
۶. وَتَقَبَّلْ شَفَاعَتَهُ وَارْفَعْ دَرَجَتَهُ: «و شفاعت او را قبول و درجه‌ی او را بلند فرما.»»
۷. أَسْأَلُكَ بِرَحْمَةِ اللَّهِ وَبِرَكَاتِهِ: «درود بر تو باد ای پیامبر! و رحمت خدا و برکات او از آن تو باد.»»
۸. أَسْأَلُكَ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ: «درود بر ما و بندگان شایسته خدا.»»
۹. أَسْأَلُكَ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةَ اللَّهِ وَبِرَكَاتِهِ: «درود بر شما (مؤمنان - فرشتگان) و رحمت خدا و برکات او از آن شما باد.»»

◆ مبطلات نماز

۱. از بین رفتن یکی از چیزهایی که باید در حال نماز رعایت شود، مثل پوشش واجب یا غصبی نبودن مکان .
۲. باطل شدن وضو .
۳. پشت به قبله نماز خواندن .
۴. حرف زدن .
۵. دست بسته نماز خواندن آن گونه که بعضی از فرق اسلامی انجام می‌دهند .

۶. آمین گفتن بعد از حمد.
۷. خندیدن.
۸. گریه کردن.
۹. به هم خوردن صورت نماز، مانند کف زدن و به هوا پریدن.
۱۰. خوردن و آشامیدن.
۱۱. شک‌هایی که نماز را باطل می‌کند، مانند شک در رکعت‌های نماز دو رکعتی یا سه رکعتی.
۱۲. کم و زیاد کردن ارکان، مانند کم و زیاد کردن رکوع.

توجه:

﴿ به چیزهایی که نماز را باطل می‌کند «مبطلات نماز» می‌گویند.﴾

۱. از بین رفتن یکی از چیزهایی که باید در حال نماز رعایت شود

اگر در بین نماز، یکی از چیزهایی که باید در حال نماز رعایت شود، از بین برود، مثلاً در حال نماز بفهمد که مکانش غصبی است یا پوشش واجب را ندارد، نماز باطل است.

۲. باطل شدن وضو

اگر یکی از چیزهایی که وضو یا غسل را باطل می‌کند در اثنای نماز پیش بیاید، مانند آن که در وسط نماز به خواب برود یا بول و امثال آن از او خارج شود، نماز باطل است.

۳. پشت به قبله نماز خواندن

اگر عمداً صورت و بدن خود را با هم یا به تنهایی از قبله بگرداند، به طوری که بتواند طرف راست و چپ خود را به آسانی ببیند، نمازش باطل است، و اگر سهواً هم این کار را بکند بنا بر احتیاط واجب نمازش باطل است، ولی اگر اندکی صورت را به دو طرف بگرداند، نماز باطل نمی‌شود.

۴. حرف زدن

اگر در نماز عمداً حرف بزند، حتی اگر یک کلمه باشد، نماز باطل است.

توجه:

﴿ بلند کردن صدا هنگام قرائت آیات یا ذکرهای نماز برای آگاه کردن دیگران، اگر موجب خروج از هیأت نماز نشود اشکال ندارد مشروط به این که قرائت و ذکر به نیت قرائت و ذکر باشد.﴾

﴿ اگر شخصی به گروهی سلام کند و بگوید: «السَّلَامُ عَلَیْكُمْ جَمِیعاً» و یکی از آنها مشغول نماز باشد، چنانچه کس دیگری جواب وی را بدهد نمازگزار نباید اقدام به جواب گفتن کند.﴾

﴿ جواب دادن تحیتی که به صیغه‌ی سلام نیست، در حال نماز جایز نیست، ولی اگر در حال نماز نباشد، اگر کلامی است که عرف آن را تحیت محسوب می‌کند احتیاط (واجب) جواب گفتن آن است.﴾

■ چند نکته در ارتباط با سلام

- ﴿ جواب سلام کودکان ممیز، اعم از پسر و دختر، مانند جواب سلام زنان و مردان واجب است.﴾
- ﴿ اگر کسی سلام را بشنود ولی به دلیل غفلت یا هر سبب دیگر، جواب سلام را ندهد به طوری که زمان کمی فاصله شود، چنانچه تأخیر به مقداری باشد که جواب سلام و رد تحیت محسوب نشود، جواب دادن واجب نیست.﴾

✦ اگر هنگام سلام دادن به جای «سَلَامٌ عَلَیْكُمْ» از لفظ «سلام» استفاده شود چنانچه عرفاً بر آن تحیت و سلام صدق نماید، جواب دادن واجب است.

✦ اگر شخصی در یک زمان چند بار سلام کند، یک جواب کافی است، و اگر چند نفر در یک زمان، سلام دهند یک جواب به صیغه‌ی که شامل همه‌ی آنها گردد (مثل سلام علیکم) و به قصد جواب سلام آنها باشد کفایت می‌کند.

۵. تکف

دست بسته نماز خواندن آن گونه که بعضی از فرق اسلامی انجام دهند جایز نیست مگر در موارد ضرورت.

۶. آمین گفتن بعد از حمد

گفتن آمین بعد از قرائت سوره‌ی حمد جایز نیست (و نماز را باطل می‌کند) مگر در حال تقیه.

۷. خندیدن

خنده با صدا و عمدی (یعنی قهقهه) نماز را باطل می‌کند.

۸. گریه کردن

گریه با صدا و عمدی برای امور دنیوی نماز را باطل می‌کند ولی اگر از ترس خداوند یا برای امور اخروی گریه کند، اشکال ندارد بلکه از بهترین اعمال است.

۹. به هم خوردن صورت نماز، مانند کف زدن و به هوا پریدن

کاری که صورت نماز را به هم بزند نماز را باطل می‌کند، مثل کف زدن و به هوا پریدن.

توجه:

هرگاه در اثنای نماز برای فهماندن چیزی به کسی و یا در جواب سؤال او، مختصری دست یا چشم و ابرو را حرکت دهد به گونه‌ی که با استقرار و آرامش و یا هیأت نماز منافات نداشته باشد، نماز باطل نمی‌شود.

■ چند نکته در ارتباط با مبطلات نماز

- ✦ بستن چشمها در نماز مانع شرعی ندارد (و نماز را باطل نمی‌کند)، گر چه مکروه است.
- ✦ مالیدن دستها به صورت بعد از قنوت در حال نماز کراهت دارد، ولی نماز را باطل نمی‌کند.
- ✦ برای مکلف، اظهار حسد و کینه و دشمنی با دیگران جایز نیست، ولی این امور باعث بطلان نماز نمی‌شود.

◆ شکایات نماز

شکایات نماز ۲۳ قسم است:

الف) ۸ قسم شکهای باطل.

ب) ۶ قسم شکهایی که نباید به آن اعتنا کرد.

ج) ۹ قسم شکهای صحیح.

الف) شکهایی که نماز را باطل می‌کند:

۱. شک در رکعتهای نماز دو رکعتی، مانند نماز صبح و نماز مسافر.
۲. شک در رکعتهای نماز ۳ رکعتی (مغرب).
۳. شک در نماز چهار رکعتی هرگاه یک طرف شک، یک باشد، مثل این که شک کند یک رکعت خوانده یا سه رکعت.
۴. شک در نماز چهار رکعتی پیش از تمام شدن سجده‌ی دوم در حالی که یک طرف شک دو باشد، مانند شک دو و سه، قبل از اتمام دو سجده.

- ۵. شک بین دو و پنج یا بیشتر از پنج.
- ۶. شک بین سه و شش یا بیشتر از شش.
- ۷. شک بین چهار و شش یا بیشتر از شش.
- ۸. شک در عدد رکعت‌های نماز که اصلاً نداند چند رکعت خوانده است.

(ب) شکهایی که اعتبار ندارد:

شکهایی که نباید به آنها اعتنا کرد

- ۱. شک بعد از محل، مثل این که بعد از داخل شدن در رکوع، شک در حمد و سوره کند.
- ۲. شک بعد از سلام.
- ۳. شک بعد از گذشتن وقت نماز.
- ۴. شک کثیر الشک یعنی کسی که زیاد شک می‌کند.
- ۵. شک امام و مأوم.
- ۶. شک در نمازهای مستحبی.

توجه:

❖ اگر شخصی بعد از چند سال شک کند که نمازهایش صحیح بوده یا نه، به شک خود اعتنا نکند؛ (زیرا به شک بعد از عمل اعتنا نمی‌شود)

❖ کثیر الشک باید بنا بر انجام کاری بگذارد که در آن شک کرده است، مگر آن که موجب بطلان نماز شود که در این صورت بنا بر عدم انجام آن می‌گذارد، بدون این که در این مورد فرقی بین رکعتها و افعال و اقوال نماز باشد (مثلاً اگر شک کند سجده یا رکوع به جا آورده یا نه، بنا بگذارد که به جا آورده است، هر چند از محل آن نگذشته است، اما اگر شک کند نماز صبح را دو رکعت خوانده یا سه رکعت بنا بگذارد که دو رکعت خوانده است)

❖ شک در اقوال و افعال نافله همان حکم شک در اقوال و افعال نماز فریضه را دارد یعنی اگر از محل آن تجاوز نکرده است به آن اعتنا می‌شود و اگر از محل انجام آن تجاوز کرده است به آن اعتنا نمی‌شود (مثلاً اگر شک در حمد یا رکوع کند، چنانچه از محل آن نگذشته است باید به جا آورد و اگر از محل آن گذشته است اعتنا نکند)

(ج) شکهایی صحیح

شک در عدد رکعت‌های نمازهای چهار رکعتی در ۹ صورت صحیح است:

- ۱. شک میان دو و سه بعد از سر برداشتن از سجده دوم.
- ۲. شک میان دو و چهار بعد از سر برداشتن از سجده دوم.
- ۳. شک میان دو و سه و چهار بعد از سر برداشتن از سجده دوم.
- ۴. شک میان چهار و پنج بعد از سر برداشتن از سجده دوم.
- ۵. شک میان سه و چهار در هر جای نماز.
- ۶. شک میان چهار و پنج در حال ایستاده.
- ۷. شک میان سه و پنج در حال ایستاده.
- ۸. شک میان سه و چهار و پنج در حال ایستاده.

❑ دو نکته در ارتباط با شکیات نماز

❖ تعداد رکعتهای نماز احتیاط (که برای شک در رکعتهای نماز به جا آورده می‌شود) به تعداد کمبود احتمالی در نماز است، بنابراین در شک بین دو و چهار، دو رکعت نماز احتیاط، واجب است، و در شک بین سه و چهار، یک رکعت نماز احتیاط ایستاده یا دو رکعت نشسته واجب است.

❖ اگر کلمه‌یی از ذکرهای نماز یا آیات قرآنی یا دعاهای قنوت، سهواً غلط خوانده شود سجده‌ی سهو واجب نیست.

❖ نماز قضا

۱. هر کس نماز واجب را در وقت آن ترک کند باید قضای آن را به جا آورد، هر چند در تمام وقت نماز خواب بوده یا به واسطه‌ی بیماری یا مستی، نماز را نخوانده باشد، اما کسی که در تمام وقت بی‌هوش بوده و بی‌هوشی به اختیار او نبوده، قضا بر او واجب نیست، همچنین کافری که مسلمان شده و زنی که در حال حیض یا نفاس بوده.

۲. هرگاه بعد از وقت نماز بفهمد نمازی را که خوانده باطل بوده باید آن را قضا کند، مثل شخصی که بر اثر جهل به حکم شرعی، غسل را به نحوی انجام داده که شرعاً باطل است، بر وی قضای نمازهایی که در این حالت با حدث اکبر خوانده واجب است.

۳. قضای نمازهایی واجب است که یقین به ترک یا باطل بودن آنها دارد، اما اگر شک یا گمان دارد بعضی از نمازهای گذشته را ترک کرده یا باطل خوانده واجب نیست که قضای آن را به جا آورد.

۴. در نماز قضا ترتیب واجب نیست جز در میان قضای ظهر و عصر و مغرب و عشا از یک روز، همچنین دوره کردن نماز به معنای تکرار نماز برای احراز ترتیب لزومی ندارد، بنابراین کسی که قصد دارد نماز قضای یک‌سال را بخواند می‌تواند آنها را به ترتیب زیر به جا آورد: ابتدا مثلاً بیست بار نماز صبح، بعد بیست بار هر یک از نماز ظهر و عصر و سپس بیست بار هر یک از نماز مغرب و عشا و تا یک‌سال به همین صورت ادامه دهد، همانطور که می‌تواند با یکی از نمازها شروع کند و به ترتیبی که نمازهای پنجگانه‌ی یومیه را می‌خواند آن را ادامه دهد.

۵. کسی که چند نماز او قضا شده و شماره‌ی آنها را نمی‌داند، مثلاً نمی‌داند دو نماز بوده یا سه نماز، کافی است مقدار کمتر را بخواند (یعنی همان مقداری که یقین به قضا شدن آن دارد).

۶. اگر شخصی سه بار غسل جنابت کند، مثلاً در روزهای بیستم، بیست و پنجم و هفتم ماه و بعد یقین کند که یکی از آن غسلها باطل بوده است بنا بر احتیاط واجب باید نمازها را به طوری که یقین به فراغت ذمه پیدا کند قضا نماید.

۷. نوافل و نمازهای مستحب به جای نماز قضا محسوب نمی‌شود و کسی که نماز قضا بر عهده‌ی او باشد، واجب است آن را به نیت نماز قضا بخواند.

۸. افرادی که در حال حاضر قادر به قضای همه نمازهای فوت شده نیستند واجب است به هر مقدار که قدرت دارند، قضا و هر مقداری که قادر نیستند وصیت نمایند.

❖ نماز استیجاری

۱. هیچ کس نمی‌تواند نماز قضای دیگری را که در حال حیات است به جا آورد، هر چند او از خواندن نماز قضا عاجز باشد، اما بعد از مردن مانعی ندارد، و شخص مکلف تا زنده است باید نمازهای واجبش را خودش، به هر نحو که

می‌تواند انجام دهد و نماز نایب چه با اجرت و چه بدون اجرت برای او مجزی نیست.

۲. در نماز استیجاری ذکر خصوصیات میت لازم نیست، و رعایت ترتیب فقط بین نمازهای ظهر و عصر و مغرب و عشا شرط است، و هرگاه در عقد اجاره، کیفیت خاصی بر اجیر شرط نشده باشد (مثلاً نگفته باشند نماز را باید در مسجد یا فلان ساعت بخواند) و کیفیت معهودی که اطلاق عقد اجاره به آن انصراف پیدا کند هم وجود نداشته باشد، بر اجیر لازم است که نماز را با مستحباتی که انجام آن متعارف است بخواند، ولی واجب نیست که برای هر نمازی اذان بگوید.

❖ نماز قضای پدر و مادر

۱. بر پسر بزرگتر واجب است که نمازهایی که از پدر و مادرش فوت شده و از روی طغیان و نافرمانی نبوده، بعد از مرگ آنها به جا آورد، بلکه اگر از روی طغیان و نافرمانی هم ترک کرده باشد بنا بر احتیاط مستحب باید به همین طور عمل کند.

۲. اگر پدر یا مادری اصلاً نماز نخوانده باشد بنا بر احتیاط واجب در این صورت هم قضای نمازها بر پسر بزرگتر واجب است.

۳. منظور از پسر بزرگتر، بزرگترین پسری که بعد از مرگ پدر و مادر در حال حیات است می‌باشد، بنابراین اگر پسر بزرگ - چه بالغ باشد یا غیر بالغ - قبل از پدر و مادر فوت کند تکلیف قضای نماز پدر و مادر بر پسر بزرگی واجب است که هنگام وفات آنها زنده باشد.

۴. ملاک واجب بودن قضای نماز پدر و مادر این است که فرزند مذکر از دیگر اولاد میت - اگر میت اولاد ذکور داشته باشد - بزرگتر باشد، بنابراین اگر فرزند بزرگ میت، دختر و فرزند دوم او پسر باشد قضای نمازهای پدر و مادر بر پسر که فرزند دوم است واجب است.

۵. هرگاه شخص دیگری نمازهای پدر و مادر را قضا کند از پسر بزرگتر ساقط می‌شود.

۶. بر پسر بزرگتر واجب است آن مقدار از نمازهایی را که یقین دارد از پدر و مادرش فوت شده است قضا کند و اگر نمی‌داند که از پدر یا مادرش نماز قضا شده یا نه، چیزی بر او واجب نیست و تفحص و جستجو نیز لازم نمی‌باشد.

۷. بر پسر بزرگتر واجب است که نمازهای پدر و مادرش را به هر صورتی که امکان دارد قضا کند و اگر از انجام آن حتی از اجیر گرفتن برای انجام آن هم عاجز باشد معذور است.

۸. کسی که خودش نماز قضا دارد و نماز پدر و مادر نیز بر او واجب شده، در انجام هر یک مخیر است و به عبارت دیگر هر کدام را اول به جا آورد صحیح است.

۹. اگر پسر بزرگتر پس از فوت پدر و مادر از دنیا برود بر دیگران تکلیفی نیست، بنابراین قضای نمازهای پدر و مادر بر پسر و یا برادر پسر بزرگتر واجب نمی‌شود.

❖ مشروعیت و اهمیت نماز جماعت

۱. نماز جماعت از مهمترین مستحبات و از بزرگترین شعایر اسلامی است و دست کم با دو نفر (یک امام و یک مأوم) منعقد می‌شود.

۲. اگر امام جماعت بدون قصد امامت، مشغول نماز شود، نماز وی و اقتدای دیگران به او اشکال ندارد، و به عبارت دیگر در تحقق جماعت، فقط کافی است که مأوم نیت اقتدا داشته باشد و نیت امامت برای امام، معتبر نیست، هر چند درک فضیلت نماز جماعت برای امام در صورتی است که قصد امامت و جماعت کند.

۳. امامت به نیت نماز قضای احتیاطی صحیح نیست، بنابراین فردی که می‌خواهد یک نماز را در مکان‌های به عنوان امام جماعت اقامه کند نمی‌تواند آنها را به نیت نماز قضای احتیاطی به جا آورد.

۴. رضایت امام جماعت شرط صحت اقتدا نیست، بنابراین اقتدا کردن به کسی که راضی به این کار نیست اشکال ندارد.

۵. اقتدا به مأوم تا وقتی که نمازش را به جماعت ادامه می‌دهد صحیح نیست، ولی زمانی که انسان نداند که او مأوم است و به وی اقتدا کند، اگر در رکوع و سجود به وظیفه‌ی نمازگزار منفرد عمل کرده، بدین معنی که رکنی را عمدتاً و یا سهواً کم یا زیاد نکرده باشد، نمازش صحیح است.

۶. تکرار نماز جماعت برای یک‌بار به خاطر مأومین دیگر در نمازهای یومیه جایز و بلکه مستحب است، اما بیش از یک‌بار جایز نیست، بنابراین یک امام جماعت می‌تواند در دو مسجد اقامه‌ی جماعت کرده و نماز را دوباره بخواند.

۷. در نمازهای یومیه هر نمازی را می‌توان با هر نماز اقتدا کرد، مثلاً کسی که قصد خواندن نماز عشا دارد می‌تواند به کسی که نماز مغرب می‌خواند اقتدا کند.

۸. حضور و شرکت زنان در نماز جماعت اشکال ندارد و ثواب جماعت دارد.

۹. شرکت در نماز جماعتی که از نظر مأوم واجد شرایط اقتدا و جماعت است اشکال ندارد، هر چند نزدیک مسجدی باشد که در همان زمان در آن نماز جماعت برگزار می‌شود. بلی مناسب است که مؤمنین در یک مکان اجتماع کرده و همگی در یک نماز جماعت شرکت کنند تا بر عظمت مراسم دینی نماز جماعت افزوده شود و سزاوار است که اقامه‌ی نماز جماعت وسیله‌ی وحدت و انس باشد نه باعث ایجاد جو اختلاف و تفرقه، و اگر نماز جماعت نزدیک مسجد باعث اختلاف و پراکندگی شود جایز نیست.

۱۰. اگر موقعی به جماعت رسد که امام مشغول خواندن تشهد آخر نماز است، چنانچه بخواهد به ثواب نماز جماعت برسد باید نیت کند و تکبیره الاحرام بگوید و بعد بنشیند و تشهد نماز را با امام بخواند، ولی سلام نگوید و کمی صبر کند تا امام سلام نماز را بگوید، بعد بایستد و نماز را ادامه بدهد یعنی حمد و سوره را بخواند و آن را رکعت اول نماز خود حساب کند. (این طریق مختص تشهد آخر نماز جماعت و برای درک ثواب جماعت است و نمی‌توان آن را در تشهد رکعت دوم نمازهای سه رکعتی و چهار رکعتی انجام داد)

۱۱. اختلاف در تقلید مانع از صحت اقتدا نیست، بنابراین کسی که در نماز مسافر مقلد مجتهدی است می‌تواند به امام جماعتی که در آن مسأله مقلد مرجع دیگری است اقتدا نماید، ولی اقتدا در نمازی که طبق فتوای مرجع تقلید مأوم، قصر است و طبق فتوای مرجع تقلید امام جماعت تمام است یا بالعکس صحیح نیست.

توجه:

❖ افرادی که هنگام برپایی نماز جماعت، اقدام به خواندن نماز فردی می‌کنند، اگر این عمل تضعیف نماز جماعت و اهانت و بی‌احترامی به امام جماعتی که مردم اعتماد به عدالت او دارند محسوب شود جایز نیست.

❖ شرکت ظاهری در نماز جماعت برای یک غرض عقلایی، مثل دفع تهمت اشکال ندارد، ولی آهسته خواندن حمد و سوره در قرائت نمازی که باید بلند خوانده شود، مثل نماز مغرب و عشا برای اظهار اقتدا به امام جماعت، صحیح و مجزی نیست.

❖ انجام کارهای مستحبی، مثل نماز مستحب یا دعای توسل و یا سایر دعاهای طولانی که قبل یا بعد از نماز جماعت و

یا در اثنای آن در نمازخانه‌ی ادارات دولتی برگزار می‌شود و بیشتر از جماعت طول می‌کشد اگر منجر به تضييع وقت اداری و تأخیر در انجام کارهای واجب شود اشکال دارد.

✦ جایز نیست امام جماعت برای نماز اجرت بگیرد، مگر آن که برای مقدمات حضور در جماعت باشد.

✦ در نماز جماعت بعد از سلام، قرائت آیه ۱ و ذکر صلوات بر پیامبر (ص) و آل او (ع) نه تنها اشکال ندارد بلکه مطلوب بوده و ثواب دارد. همچنین مواظبت بر شعارهای اسلامی و شعار انقلاب اسلامی (تکبیر و ملحقات آن) که یادآور رسالت و اهداف بلند انقلاب اسلامی است هم مطلوب است.

✦ بهتر است برای درک فضیلت نماز اول وقت و جماعت، کارهای اداری به گونه‌ی تنظیم شود که کارکنان اماکن نظامی، ادارات و مانند آن بتوانند این فریضه‌ی الهی را به صورت جماعت و در کمترین مدت بخوانند.

✦ شرایط نماز جماعت

الف نبودن حایل.

ب. بلندتر نبودن جای ایستادن امام از مأوموم.

ج. نبودن فاصله میان امام و مأوموم.

د. جلوتر نایستادن مأوموم از امام.

الف. نبودن حایل

۱. اگر یکی از صفهای نماز جماعت به طور کامل از افرادی تشکیل شده باشد که نمازشان قصر است و نماز همه‌ی افراد صف بعدی تمام باشد، اگر افراد صف جلو بعد از خواندن دو رکعت نماز فوراً برای خواندن دو رکعت بعدی اقتدا کنند، مانعی برای ادامه جماعت نخواهد بود.

۲. اگر تعدادی از افراد غیر بالغ بعد از صف سوم یا چهارم نماز جماعت ایستاده باشند و بعد از آنها تعدادی از افراد مکلف ایستاده باشند، نماز مکلفین صفهای بعدی اشکال ندارد.

توجه:

✦ زنان اگر پشت سر مردان ولو بدون فاصله بایستند احتیاجی به حایل و پرده نیست، ولی اگر در کنار مردان بایستند سزاوار است که حایلی بین آنها باشد تا کراهت کنار هم ایستادن مردان و زنان در نماز بر طرف شود، و این که وجود حایل بین زنان و مردان در نماز موجب تحقیر و توهین به شأن و کرامت زنان می‌شود توهم و خیالی بیش نیست و اساسی ندارد.

ب. بلندتر نبودن جای ایستادن امام و مأوموم

اگر بلندی جایگاه امام نسبت به جایگاه مأومومین بیشتر از حدی باشد که شرعاً مجاز است، موجب بطلان نماز جماعت می‌شود.

ج. نبودن فاصله میان امام و مأوموم

اگر مأوموم در آخر یکی از دو طرف صف اول نماز ایستاده باشد، چنانچه مأومومینی که بین او و امام ایستاده‌اند بعد از این که امام جماعت شروع به نماز کرد به طور کامل آماده‌ی اقتدا کردن باشند می‌تواند به نیت جماعت وارد نماز شود.

✦ احکام نماز جماعت

۱. قرائت حمد و سوره برای مأوموم در نمازهای ظهر و عصر جایز نیست، حتی اگر برای تمرکز ذهن باشد.

۲. اگر امام جماعت در رکعت سوم یا چهارم نماز عشا باشد و مأموم در رکعت دوم، بر مأموم واجب است که حمد و سوره را آهسته بخواند.

۳. اگر شخصی در رکعت دوم نماز جماعت برسد و بر اثر جهل به مسأله، تشهد و قنوت را در رکعت بعد به جا نیاورد نمازش صحیح است ولی بنا بر احتیاط قضای تشهد بر او واجب است و نیز بر او واجب است دو سجده سهو به جا آورد.

۴. کسی که به رکعت سوم نماز جماعت برسد و به خیال این که امام در رکعت اول است چیزی نخواند، اگر قبل از رکوع متوجه شود واجب است حمد و سوره را قرائت کند، ولی اگر بعد از این که داخل رکوع شد متوجه شود نماز او صحیح است و چیزی بر او واجب نیست، هر چند احتیاط مستحب این است که دو سجده سهو برای ترک سهوی قرائت به جا آورد.

۵. اگر امام جماعت سهواً بعد از تکبیره الاحرام به رکوع برود چنانچه مأموم بعد از داخل شدن در نماز جماعت و پیش از رفتن به رکوع متوجه شود واجب است که نیت فردی نموده و حمد و سوره را قرائت کند.

۶. اگر امام جماعت در اثنای نماز در کیفیت تلفظ کلمه پس از ادای آن شک کند و بعد از فراغت از نماز علم پیدا کند که در تلفظ آن کلمه اشتباه کرده است نماز او و مأومین محکوم به صحت است.

۷. اقتدا به اهل سنت برای رعایت وحدت اسلامی جایز است و اگر حفظ وحدت، مقتضی انجام کارهایی باشد که آنها انجام می دهند نماز صحیح و مجزی است، حتی اگر سجده بر فرش و مانند آن باشد، ولی تکتف (دست بسته نماز خواندن) در نماز جایز نیست، مگر این که ضرورت آن را اقتضا کند.

✦ شرایط امام جماعت

الف. بالغ بودن

ب. عاقل بودن

ج. عادل بودن.

د. حلال زاده بودن.

هـ. شیعه‌ی دوازده امامی بودن.

و. نماز را صحیح خواندن.

ز. مرد بودن (البته در صورتی که مأموم مرد باشد).

در مورد معنای «عدالت» و «عادل» به «شرایط مرجع تقلید» رجوع کنید.

الف) عادل بودن

۱. اگر امام جماعت سخنی بگوید و یا مزاحی کند که خوشایند و مناسب شأن عالم دینی نباشد، در صورتی که مخالف شرع نباشد، ضرری به عدالت نمی‌زند.

۲. صرف ترک امر به معروف و نهی از منکر که ممکن است بر اثر عذر مقبولی نزد مکلف باشد، به عدالت وی ضرر نمی‌زند و مانع اقتدا به او نیست.

۳. شخصی که اعتقاد به عدالت امام جماعتی دارد و در عین حال معتقد است وی در مواردی به او ظلم کرده است تا برایش احراز نشود که عمل آن امام جماعت که او آن را ظلم می‌شمارد با علم و اختیار و بدون مجوز شرعی بوده مجاز

نیست که حکم به فسق او نماید.

توجه:

❖ در اقتدا به امام جماعت، شناخت واقعی او شرط نیست بلکه همین که عدالت امام نزد مأموم به هر طریقی ثابت باشد، اقتدا به او جایز و نماز جماعت صحیح است.

و) نماز را صحیح خواندن

۱. اگر قرائت مکلف صحیح نباشد و قدرت بر یادگیری هم نداشته باشد، نماز او صحیح است، ولی دیگران نمی‌توانند به وی اقتدا کنند.

۲. اگر قرائت امام جماعت از نظر مأموم، صحیح نباشد و در نتیجه نماز او را صحیح نداند، نمی‌تواند به او اقتدا کند و در صورت اقتدا، نماز او صحیح نیست و اعاده‌ی آن واجب است.

ز) مرد بودن

امامت زن در نماز جماعت فقط برای زنان جایز است.

❖ چند نکته در ارتباط با شرایط امام جماعت

❖ با دسترسی به روحانی، از اقتدا به غیر روحانی اجتناب شود.

❖ اگر امام جماعت، استقرار و آرامش در قیام به صورت طبیعی داشته باشد و بتواند آن را در حال قرائت حمد و سوره و ذکرهای نماز و انجام افعال آن حفظ کند و قدرت بر رکوع و سجده داشته باشد و بتواند وضوی صحیح بگیرد،

اقتدای دیگران به او در نماز بعد از احراز سایر شرایط امامت جماعت صحیح است و در قطع کامل دست یا پا و یا فلج بودن آنها امامت محل اشکال است ولی در قطع انگشت ابهام (شست) پا، امامت صحیح است.

❖ فردی که شرعاً از انجام غسل معذور باشد می‌تواند با تیمم بدل از غسل، امام جماعت شود و اقتدا به او اشکال ندارد.

❖ نماز مأمومینی که در گذشته بر اثر جهل به حکم شرعی به فردی اقتدا کرده‌اند که اقتدا به او صحیح نبوده، مثل فردی که دست راست نداشته است، محکوم به صحت است و اعاده و قضا بر آنان واجب نیست.

❖ مسایل متفرقه‌ی نماز

۱. در رابطه با بیدار کردن افراد خانواده برای خواندن نماز صبح، کیفیت خاصی وجود ندارد.

۲. مستحب است ولیّ اطفال، احکام شرعی و عبادات را پس از رسیدن آنان به سن تمییز به ایشان یاد دهد.

۳. منظور از این که شارب خمر تا چهل روز نمازش، نماز نیست این است که شرب خمر، مانع از قبول نماز است نه این که با شرب خمر، وجوب ادای نماز ساقط شود و قضا واجب گردد یا جمع بین ادا و قضا لازم شود.

۴. مصافحه بعد از سلام و فراغت از نماز اشکال ندارد و به طور کلی مصافحه‌ی مؤمنین با هم مستحب است.

۵. اگر انسان مشاهده کند فردی بعضی از افعال نمازش را اشتباه انجام می‌دهد، در این مورد چیزی بر او واجب نیست، مگر این که اشتباه ناشی از جهل او به حکم آن باشد که در این صورت احتیاط (واجب) ارشاد و راهنمایی وی است.

❖ نماز جمعه

❖ الف) حکم نماز جمعه

۱. نماز جمعه که در روزهای جمعه به جای نماز ظهر خوانده می‌شود در عصر حاضر (زمان غیبت امام(عج))

واجب تخییری است، ولی در این زمان که حکومت عدل اسلامی در ایران برپا است احتیاط مستحب آن است که حتی المقدور نماز جمعه ترک نشود.

توجه:

﴿ معنای واجب تخییری این است که مکلف در ادای فریضه‌ی واجب ظهر روز جمعه، بین خواندن نماز جمعه یا نماز ظهر مخیر است. ﴾

﴿ هر چند نماز جمعه در عصر حاضر واجب تخییری است و حضور در آن واجب نیست، ولی با توجه به فواید و آثار شرکت در آن، سزاوار نیست که مؤمنین خود را از برکات حضور در این نماز به صرف عذرهای واهی محروم سازند. ﴾

﴿ شرکت زنان در نماز جمعه اشکال ندارد و دارای ثواب جماعت است. ﴾

﴿ خودداری از شرکت در نماز عبادی سیاسی جمعه به صورت دائم، وجه شرعی ندارد و اگر ترک حضور و شرکت نکردن در آن به خاطر اهمیت ندادن به آن باشد شرعاً مذموم است. ﴾

﴿ کسی که در نماز جمعه شرکت نکرده است می‌تواند نماز ظهر و عصر را در اول وقت بخواند و واجب نیست صبر کند تا نماز جمعه تمام شود. ﴾

﴿ اقامه‌ی نماز جماعت ظهر، همزمان با اقامه‌ی نماز جمعه در مکان دیگری نزدیک محل اقامه‌ی نماز فی نفسه اشکال ندارد و موجب براءت ذمه‌ی مکلف از فریضه‌ی ظهر جمعه می‌شود؛ زیرا در عصر حاضر، نماز جمعه واجب تخییری است، ولی با توجه به این که اقامه‌ی نماز جماعت ظهر در روز جمعه در مکان نزدیک محل اقامه‌ی نماز جمعه باعث تفرقه‌ی صفوف مؤمنین می‌شود و چه بسا در نظر مردم بی‌احترامی و اهانت به امام جمعه و کاشف از بی‌اعتنایی به نماز جمعه است، بنابراین سزاوار است که مؤمنین اقدام به انجام آن نکنند و بلکه در صورتی که مستلزم مفاسد و حرام باشد واجب است از اقامه‌ی آن اجتناب نمایند. ﴾

۲. نماز جمعه مجزی از نماز ظهر است. (به عبارت دیگر نماز جمعه جانشین نماز ظهر جمعه می‌شود).

توجه:

﴿ نماز جمعه هر چند مجزی از نماز ظهر است، ولی خواندن نماز ظهر بعد از نماز جمعه از باب احتیاط اشکال ندارد، حتی اگر امام جمعه نماز ظهر را بعد نماز جمعه نخواند، و اگر بخواهد با مراعات احتیاط در خواندن نماز ظهر پس از خواندن نماز جمعه، نماز عصر را به جماعت بخواند احتیاط کامل این است که به کسی اقتدا نماید که نماز ظهر را احتیاطاً بعد از نماز جمعه خوانده است. ﴾

﴿ شرکت در نماز جمعه که از طرف دانشجویان شوراهای اسلامی در کشورهای اروپایی و غیر آنها برگزار می‌شود، و بیشتر شرکت‌کنندگان در آن و همچنین امام جمعه از برادران اهل سنت هستند برای حفظ وحدت و اتحاد مسلمانان اشکال ندارد و در این صورت خواندن نماز ظهر بعد از نماز جمعه واجب نیست. ﴾

﴿ نماز جمعه از مأموم مسافر صحیح و مجزی از نماز ظهر است. ﴾

﴿ مجروحان جنگی که قطع نخاع شده‌اند و قدرت نگهداری بول را ندارند جایز است در نماز جمعه شرکت کنند، ولی با توجه به این که بر آنان واجب است که بعد از وضو گرفتن بدون فاصله‌ی زمانی، شروع به

خواندن نماز کنند، بنابراین وضوی قبل از خطبه‌های نماز جمعه در صورتی برای خواندن نماز جمعه کافی است که بعد از وضو حدیثی از آنان سر نزنند .

◊ ب) شرایط نماز جمعه

۱. به جماعت خواندن.
۲. حداقل پنج نفر بودن، یک نفر امام و چهار نفر مأوم.
۳. رعایت تمام شرایطی که در نماز جماعت معتبر است، مثل اتصال صفوف.
۴. بین دو نماز جمعه، حداقل یک فرسخ فاصله بودن.

به جماعت خواندن: از شرایط صحت نماز جمعه، این است که به صورت جماعت اقامه شود. نماز جمعه به نحو فردی، هر چند در کنار کسانی که آن را به صورت جماعت بر گزار می‌کنند، صحیح نیست رعایت تمام شرایطی که در نماز جماعت معتبر است، مثل اتصال صفوف: تمام شرایطی که در نماز جماعت باید رعایت شود در نماز جمعه هم معتبر است، مانند اتصال صفوف.

توجه:

◀ امام جمعه باید عادل باشد، از این رو اقتدا به کسی که او را عادل نمی‌داند و یا در عدالت وی شک دارد صحیح نیست و نماز جمعه‌ی او هم صحیح نمی‌باشد، ولی حضور و شرکت در نماز جمعه برای حفظ وحدت اشکال ندارد، و در هر صورت - چه در نماز جمعه شرکت کند یا نکند- حق ندارد دیگران را ترغیب و تشویق به عدم حضور در نماز جمعه نماید.

◀ اگر شک در عدالت امام جمعه یا یقین به عدم عدالت وی بعد از فراغ از نماز باشد، نمازهای خوانده شده صحیح است و اعاده‌ی آنها واجب نیست.

◀ نصب امام جمعه به امامت جمعه اگر موجب وثوق و اطمینان مأوم به عدالت وی شود در صحت اقتدا به او کافی است.

◀ صرف کشف خلاف چیزی که امام جمعه گفته، دلیل بر دروغگویی او نیست؛ زیرا ممکن است گفته‌ی او از روی اشتباه یا خطا و یا توریه باشد، و سزاوار نیست انسان به صرف توهم خروج امام جمعه از عدالت، خود را از برکات نماز جمعه محروم نماید.

◀ امام جمعه در هر نقطه از جهان اسلام را باید حاکم عادل اسلامی معین کند.

◀ امام جمعه‌ی منصوب در صورت نبود مانع یا معارض جایز است نماز جمعه را در غیر از مکانی که برای آنجا نصب شده اقامه نماید.

◀ جایز است امام جمعه‌ی منصوب، شخصی را به عنوان جانشین موقت برای خودش انتخاب نماید، ولی بر امامت فرد نایب، احکام انتصاب از طرف ولی فقیه مترتب نمی‌شود.

◀ اقامه‌ی نماز جمعه به امامت نایب امام جمعه‌ی منصوب و اقتدای امام منصوب به نایب خود اشکال ندارد.

۴. بین دو نماز جمعه حداقل یک فرسخ فاصله بودن: فاصله‌ی دو نماز جمعه باید کمتر از یک فرسخ نباشد که اگر در کمتر از یک فرسخ، دو نماز جمعه خوانده شود نماز اولی صحیح و دومی باطل است و در صورتی که مقارن

هم اقامه شوند هر دو باطل می‌باشند.

❖ (ج) وقت نماز جمعه

وقت نماز جمعه از اول زوال خورشید (اول ظهر) شروع می‌شود و احتیاط (واجب) آن است که آن را از اوایل عرفی وقت نماز ظهر در حدود یکی دو ساعت به تأخیر نیندازند.

❖ (د) کیفیت نماز جمعه

۱. نماز جمعه دو رکعت است مانند نماز صبح، ولی دو خطبه دارد که توسط امام جمعه قبل از نماز ایراد می‌شود.
۲. مستحب است قرائت نماز جمعه بلند، و در رکعت اول سوره‌ی جمعه و در رکعت دوم، سوره‌ی منافقون خوانده شود، و همچنین مستحب است خواندن دو قنوت یکی در رکعت اول پیش از رکوع و دیگری در رکعت دوم پس از رکوع.

توجه:

❖ هرگاه کسی به خطبه‌های نماز جمعه نرسد و در نماز شرکت کند نماز او صحیح است حتی اگر امام را در رکوع رکعت آخر نماز جمعه درک نماید.

❖ عنوان ائمه مسلمین (که در خطبه‌ی دوم نماز جمعه، امام جمعه بر آنها درود می‌فرستد) شامل حضرت زهرا (س) می‌شود و ذکر نام مبارک آن حضرت در خطبه‌ی نماز جمعه واجب نیست، ولی تبرک جستن به ذکر نام شریف آن حضرت اشکال ندارد بلکه امری پسندیده و موجب اجر و ثواب است.

❖ خطبه‌های نماز جمعه را می‌توانند قبل از ظهر ایراد کنند، گرچه احتیاط (مستحب) آن است که قسمتی از آن در وقت ظهر باشد و احوط (احتیاط بیشتر) آن است که تماماً بعد از دخول وقت ایراد شود.

■ چند نکته در ارتباط با نماز جمعه

❖ انجام هر گونه کاری که منجر به بروز اختلاف بین مؤمنین و پراکندگی صفوف آنان شود جایز نیست، چه رسد به مثل نماز جمعه که از شعایر اسلامی و از مظاهر وحدت صفوف مسلمانان است.

❖ اقتدا در نماز عصر روز جمعه به غیر امام جمعه اشکال ندارد.

❖ اقتدا به امام جمعه در نماز جمعه برای خواندن نماز واجب دیگر از نظر صحت، محل اشکال است.

❖ نماز آیات

❖ الف) اسباب شرعی وجوب نماز آیات

نماز آیات در چهار صورت واجب می‌شود:

۱. کسوف خورشید، اگرچه مقدار کمی از آن گرفته شود.

۲. خسوف ماه، اگرچه مقدار کمی از آن گرفته شود.

۳. زلزله.

۴. هر حادثه‌ی غیر عادی که باعث ترس بیشتر مردم شود، مانند بادهای سیاه و یا زرد که غیر عادی باشند، تاریکی شدید، فرو رفتن زمین و ریختن کوه، صیحه‌ی آسمانی و آتشی که گاهی در آسمان ظاهر می‌شود.

توجه:

❖ در غیر از کسوف و خسوف و زلزله باید آن حادثه، موجب ترس و وحشت بیشتر مردم شود، و حادثه‌ی بی که

ترس آور نباشد و یا موجب ترس و وحشت افراد نادری گردد، اعتبار ندارد.

✦ وجوب نماز آیات مختص کسانی است که در شهر وقوع حادثه هستند و کسی هم که در شهر متصل به شهری که حادثه در آن رخ داده، به طوری که مانند یک شهر محسوب شوند، زندگی می‌کند حکم آنها را دارد.

✦ اگر مرکز زلزله نگاری، وقوع لرزه‌های خفیف زمین را با ذکر تعداد آن در منطقه‌ی اعلام نماید، ولی فردی که در آنجا زندگی می‌کند هنگام وقوع زلزله و یا در زمان متصل به آن اصلاً آنها را احساس نکند، نماز آیات بر او واجب نیست.

✦ هر زلزله‌ی چه شدید و چه خفیف - حتی پس لرزه - اگر زلزله‌ی مستقلی محسوب شود، نماز آیات جداگانه‌ی دارد.

✦ (ب) کیفیت نماز آیات

نماز آیات دو رکعت است که هر رکعت آن پنج رکوع و دو سجده دارد و به چند صورت می‌توان آن را به جا آورد:

۱. صورت اول: بعد از نیت و تکبیر الاحرام، حمد و سوره خوانده شود و به رکوع برود، سپس سر از رکوع برداشته و دوباره حمد و سوره را بخواند و به رکوع رود و باز سر از رکوع بردارد و حمد و سوره بخواند و به رکوع رود و سپس سر از رکوع بردارد و همین طور ادامه دهد تا یک رکعت پنج رکوعی که قبل از هر رکوعی حمد و سوره خوانده است انجام دهد، سپس به سجده رفته و دو سجده نماید و بعد برای رکعت دوم قیام کند و مانند رکعت اول انجام دهد و دو سجده را به جا آورد و بعد از آن تشهد بخواند و سلام دهد.

۲. صورت دوم: بعد از نیت و تکبیر الاحرام، حمد و یک آیه یا کمتر از آن از سوره‌ی را قرائت کرده و رکوع کند، سپس سر از رکوع بردارد و آیه‌ی دیگری از آن سوره را بخواند و به رکوع رود، و بعد سر از رکوع برداشته و آیه‌ی دیگری از همان سوره را قرائت نماید و همین طور تا رکوع پنجم ادامه دهد تا سوره‌ی که پیش از هر رکوع، یک آیه از آن را قرائت کرده، قبل از رکوع آخر تمام شود، سپس رکوع پنجم را به جا آورد و به سجده رود و پس از اتمام دو سجده، برای رکعت دوم قیام نماید و حمد و آیه‌ی از یک سوره را بخواند و به رکوع برود و همین طور مانند رکعت اول ادامه دهد تا تشهد بخواند و سلام دهد و چنانچه بخواهد برای هر رکوعی به یک آیه از سوره‌ی اکتفا کند، نباید سوره‌ی حمد را بیش از یک مرتبه در اول آن رکعت بخواند.

توجه:

✦ بنا بر احتیاط واجب «بسم الله الرحمن الرحيم» را نمی‌توان یک قسمت از سوره به حساب آورد و با آن رکوع کرد.

۳. صورت سوم: یکی از رکعتها را به یکی از دو صورت و رکعت دیگر را به نحو دیگر به جا آورد.

۴. صورت چهارم: سوره‌ی را که آیه‌ی از آن در قیام پیش از رکوع اول خوانده، در قیام پیش از رکوع دوم یا سوم یا چهارم تکمیل نماید که در این صورت واجب است بعد از سر برداشتن از رکوع، سوره‌ی حمد را در قیام بعدی اعاده نموده و یک سوره یا آیه‌ی از آن را اگر پیش از رکوع سوم یا چهارم است، قرائت کند و در این صورت واجب است که آن سوره را تا قبل از رکوع پنجم به آخر برساند.

✦ نماز عید فطر و قربان

۱. نماز عید فطر و قربان در عصر حاضر (که زمان غیبت کبری است) واجب نیست، بلکه مستحب است.
۲. نماز عید فطر و قربان دو رکعت است، در رکعت اول بعد از خواندن حمد و سوره باید پنج تکبیر بگوید و بعد از هر تکبیر یک قنوت بخواند و بعد از قنوت پنجم تکبیر دیگری بگوید و به رکوع رود، بعد دو سجده به جا آورد و برخیزد و در رکعت دوم چهار تکبیر بگوید و بعد از هر تکبیر قنوت بخواند و تکبیر پنجم را بگوید و به رکوع رود و بعد از رکوع دو سجده به جا آورد و تشهد بخواند و سلام گوید.
۳. کوتاه یا طولانی خواندن قنوت‌های نماز عید اشکالی ندارد و موجب بطلان نماز نمی‌شود، ولی کم یا زیاد کردن تعداد آنها جایز نیست.
۴. نماز عید اقامه ندارد و اگر امام جماعت برای نماز عید اقامه به جا آورد به صحت نماز او و مأمومین ضرری نمی‌رساند.
۵. جایز است نمایندگان ولی فقیه که از طرف وی مجاز در اقامه نماز عید هستند و همچنین ائمه‌ی جمعه‌ی منصوب از طرف او نماز عید را در عصر حاضر (که امام‌(عج) غایب است) به صورت جماعت اقامه نمایند، ولی احوط (وجوبی) این است که غیر آنان نماز عید را فرادی بخوانند و به جماعت خواندن آن به قصد رجا نه به قصد ورود اشکال ندارد. بلی اگر مصلحت اقتضا کند که یک نماز عید در شهر برگزار شود بهتر است که غیر از امام جمعه‌ی منصوب از طرف ولی فقیه کسی متصدی اقامه‌ی آن نشود.
۶. نماز عید قضا ندارد.
۷. تکرار نماز جماعت به خاطر مأمومین دیگر در نماز عید اشکال دارد.